

บทที่ 3
การย้ายศูนย์กลางการค้าจากหลวงพระบางสู่เวียงจันทน์
(คริสต์ศตวรรษที่ 16)

3.1 รัฐเมืองท่าทางใต้ใน “ยุคของการค้า”

ดังได้พิจารณาแล้วในบทที่ 2 บรรพบุรุษของลาวลุ่มได้รวมตัวกันก่อตั้งรัฐในหลวงพระบางระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 โดยการครอบครองการค้าและควบคุมเส้นทางคมนาคมในภูมิภาคดังกล่าว ตั้งแต่สมัยก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านช้างจนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 หลวงพระบางได้รับอิทธิพลทางเศรษฐกิจจาก “อาณาเขตภายในภาคพื้นทวีปทางเหนือ” เป็นอย่างมาก ในขณะเดียวกัน “อาณาเขตทะเลทางใต้” ก็กำลังจะเข้าสู่สภาวะเศรษฐกิจใหม่ที่ทราบกันดีในชื่อว่า “ยุคของการค้า (the Age of Commerce)”¹ จากการศึกษาในเบื้องต้น พบว่าเมื่อมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 อาณาจักรล้านช้างสร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับ “อาณาเขตทะเลทางใต้” อย่างใกล้ชิดมากกว่าเดิม ความสัมพันธ์เช่นนี้คงจะทำให้อาณาจักรดังกล่าวเปลี่ยนไปไม่มากนักน้อย ต่อไปนี้ จะสรุปสภาวะเศรษฐกิจทั่วไปในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน “ยุคของการค้า” เสียก่อน ([3.1.1]) แล้วจึงพิจารณาความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับรัฐเมืองท่าทางใต้ คือ อยุธยา ([3.1.2]) และกัมพูชา ([3.1.3]) ซึ่งน่าจะเป็น “คู่ค้า” สำคัญที่สุด在那个

3.1.1 ภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับการค้าระหว่างชาติ

ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้ว Anthony Reid ชี้ให้เห็นว่าระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 15-17 การค้าระหว่างชาติในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขยายตัวอย่างรวดเร็วซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน อันทำให้เครือข่ายทางเศรษฐกิจในภูมิภาคดังกล่าวใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น จึงเรียกสมัยนี้ว่า “ยุคของการค้า” เนื่องจากว่าทฤษฎี “ยุคของการค้า” นั้นมีน้ำหนักใน “ภาคพื้นสมุทร” มากกว่า “ภาคพื้นทวีป”

¹ โปรดดู Reid, Anthony, 1990, “An ‘Age of Commerce’ in Southeast Asian History”, *Modern Asian Studies* 24 (1):1-30 และ idem, 1993a, *Southeast Asia in the Age of Commerce 1450-1680*, 2 vols, Silkwork Books, Chiang Mai

ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทฤษฎีดังกล่าวจึงใช้ว่าสอดคล้องกับกรณีภาคพื้นทวีปทุกประการ² แต่กระนั้นก็ตาม แนวความคิดของ Anthony Reid นั้นยังมีคุณค่ามากมายในการสร้างภาพรวมของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยพรีโมเดิร์นอย่างไม่ต้องสงสัย ข้าพเจ้าจึงอาศัยความคิดดังกล่าวเป็นหลักในการสรุปภาวะเศรษฐกิจที่แวดล้อมอาณาจักรล้านช้างในขณะนั้น

ตามความเป็นจริงแล้ว ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับโลกภายนอกนั้นมิใช่เพิ่งเกิดขึ้นใน "ยุคของการค้า" เมื่อกล่าวถึงการค้าภายในภูมิภาคเอเชีย ทะเลจีนตอนใต้เป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญสำหรับเรือการค้าสัญจรไปมาระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับจีนมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ชางเป็นต้นมา จำนวนชาวจีนที่อพยพเข้ามาขายฝิ่นทะเลจีนตอนใต้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว พร้อมกันนั้น พวกเขาก็มีบทบาทมากยิ่งขึ้นด้านการค้าระหว่างชาติในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย นอกจากนี้ ความเฟื่องฟูทางการค้าและความพยายามที่จะสร้างอำนาจในการค้าทางทะเลของจีนนั้นยังทำให้เทคนิควิทยาเกี่ยวกับการสร้างและเดินเรือทะเลของจีนก้าวหน้าไปอย่างยิ่ง สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ ลำภาวจีนได้พัฒนาให้มีระวางบรรทุกสูงกว่าและมีความทนทานต่อลมพายุได้ดีกว่าลำภาของอาหรับและอินเดีย ลำภาวจีนจึงสามารถขนส่งสินค้าประเภทราคาถูกแต่กินระวางสูงได้ในระยะไกล พัฒนาการด้านการต่อเรือเช่นนี้ก่อให้เกิดการเพาะปลูกเพื่อการค้าระหว่างชาติขึ้นบางแห่งตามชายฝั่งทะเลจีนตอนใต้ [นิธิ 1984:81-3] อาจจะกล่าวได้ว่าความก้าวหน้าของเทคนิควิทยาเช่นนี้ช่วยทำให้การค้าระหว่างชาติในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงและวางรากฐานเข้าสู่ "ยุคของการค้า" ที่กำลังจะมาถึง

ตามทัศนะของ Anthony Reid "ยุคของการค้า" เริ่มต้นในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 โดยประมาณ ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ได้กระตุ้นการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในขณะนั้นก็คือ "การเดินทางของ Zheng He" Yong-le จักรพรรดิราชวงศ์หมิงองค์ที่สาม ส่งกองทัพเรือขนาดใหญ่ภายใต้บังคับการ Zheng He ไปเยือนเมืองท่าสำคัญๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชายฝั่งมหาสมุทรอินเดีย ชายฝั่งอ่าวเปอร์เซีย ตลอดจนชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันออกเฉียงทวีปแอฟริกา รวมทั้งหมดหนครั้งในระหว่าง ค.ศ.1405-22 (ต่อมา Xuan-de จักรพรรดิ

² ดังเช่น Anthony Reid ถือว่ากลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ [Reid 1993a:2/285-6] แต่ Victor Lieberman ชี้ให้เห็นว่าในสมัยดังกล่าวนั้นการค้าระหว่างชาติในภาคพื้นทวีปไม่ได้เสื่อมลงอย่างที่เห็นในภาคพื้นสมุทร [Lieberman 1995:799-805]

องค์ที่ห้า ก็ส่งกองทัพเรือชุดสุดท้ายในระหว่าง ค.ศ.1431-33) การเดินทางดังกล่าวไม่มีจุดประสงค์ที่จะครอบครองดินแดนโดยกำลังทหารแต่อย่างใด มุ่งจะบังคับให้รัฐเหล่านั้นส่งเครื่องบรรณาการให้แก่จักรพรรดิจีนและสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยในภูมิภาคดังกล่าวโดยมีจีนเป็นศูนย์กลางความพยายามของ Yong-le เช่นนี้ได้ประสบความสำเร็จอย่างสูง มีรัฐต่างๆจำนวนมากยอมเป็น "รัฐส่งบรรณาการ" ของจีน และความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างจีนกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น [Reid 1993a:2/12; นิธิ 1984:84-5] โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จามปา และอยุธยาซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญในภาคพื้นทวีป พร้อมด้วยชาว ส่งคณะทูตไปยังจีนมากที่สุดตลอดสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 15 (โปรดดู ตาราง-3) ตาม Ma Huan ซึ่งได้รวมคณะเดินทางของ Zheng He ก็กล่าวไว้ในหนังสือ *Ying-yai-sheng-lan* (ค.ศ.1433) ว่าจามปามีสินค้าสำคัญคือ ไม้มะเกลือ กระลำพัก (calambac)³ ไม้กวอนิม⁴ laka-wood⁵ นอแรด งาช้าง พวกเขาสอบสินค้าจีนมาก เช่น เครื่องปั้นดินเผาลายน้ำเงินขาว ผ้าไหมหนา ผ้าไหมโปร่งบาง ลูกบิด เป็นต้น และมักจะส่งนอแรด งาช้างและกระลำพักไปยังจีนเป็นเครื่องบรรณาการ ส่วนอยุธยาก็มีสินค้าสำคัญหลายอย่าง เช่น กฤษณาชนิดต่างๆ laka-wood ไม้พะยูน (rose-wood) กระวาน chaulmoogra⁶ dragon's blood⁷ หวาย ไม้ฝาง ดีบุก ขนนกกระเด็น เป็นต้น และมักจะส่งไม้ฝางและ laka-wood ไปยังจีนเป็นเครื่องบรรณาการ [Ma 1997:81,106-7] เท่าที่ดูรายการสินค้าเหล่านี้ อาจจะกล่าวได้ว่าแบบแผนพื้นฐานของการค้าระหว่างชาติใน "ยุคของการค้า" ตอนต้นก็คือ เมืองท่าเหล่านั้นส่งผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นโดยมีของป่าเป็นหลักไปยังจีน และในทางกลับกันนำของฟุ่มเฟือยเข้ามาจากจีน

³ เข้าใจว่าเป็นกฤษณาชนิดหนึ่งซึ่งมีคุณภาพดีที่สุด

⁴ ต้นไม้ชนิดหนึ่งซึ่งสังกัดอยู่ในวงศ์ Palmae แหล่งกำเนิดอยู่ที่ภาคใต้ของจีนและเกาะ Okinawa ของญี่ปุ่น มีความสูงประมาณ 2 เมตร ปลุกไว้เป็นไม้ประดับ [Shinmura 1991:590]

⁵ ต้นไม้ที่มีกลิ่นหอมชนิดหนึ่ง ใช้เป็นสมุนไพรซึ่งมีสรรพคุณในการระงับเลือด ระงับปวด และบำรุงกระเพาะอาหาร [เจียรชัย 1986:491]

⁶ ต้นไม้ยืนต้นชนิดหนึ่ง เมล็ดของมันนำมาเคี้ยวเป็นน้ำมันที่สามารถรักษาโรคเรื้อน โรคกลาก เกื้อยได้ [เจียรชัย 1986:183]

⁷ ยางสีน้ำตาลแก่ที่ได้มาจากผลของต้นไม้ชนิดหนึ่งซึ่งสังกัดอยู่ในสกุล Daemonorops วงศ์ Palmae ในสมัยก่อนใช้เป็นยาระงับเลือด แต่ปัจจุบันใช้เป็นรงควัตถุ [Chao 1990:260-1; Ogawa 1998:59]

ตาราง-3: ความถี่ของการส่งคณะทูตบรรณาการไปยังจีน

จาก	Java	Pasai	Siam	Champa	Cambodia	Pahang	Melaka	Brunei	Philippines
1400-09	8	3	11	5	4		3	3	2
1410-19	6	7	6	9	3	3	8	4	2
1420-29	16	5	10	9			5	2	5
1430-39	5	3	4	10			3		
1440-49	7		3	9			2		
1450-59	3		2	3			3		
1460-69	3	1	1	4			2		
1470-79			4	3			1		
1480-89		3	3	3					
1490-99	2		3	3					
1500-10			1	2			2		
รวม	50	22	48	60	7	3	29	9	9

ที่มา: [Reid 1993a:2/16]

ในสมัยเดียวกัน การค้าระหว่างชาติในอาณาเขตทะเลอ่าวเบงกอลก็กำลังจะเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ดังได้กล่าวแล้วใน [2.2.3.2] เมืองท่าต่างๆตามชายฝั่งทะเลอันดามันมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับอินเดียและศรีลังกาอย่างใกล้ชิดมาเป็นเวลาช้านานแล้ว แต่มาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 อาณาจักรหงสาวดีก็เข้าสู่ยุคสงบสุขและเจริญรุ่งเรืองอีกด้วย ราชธานีพะโคกลายเป็นศูนย์กลางการค้ายิ่งใหญ่และที่รวมตัวของพ่อค้าต่างชาติ พร้อมกันนั้น ท่าเรือสำคัญสามแห่งของอาณาจักรดังกล่าว คือ เมาะตะมะ Syriam และ Bassein ก็ดำเนินการค้ากับอินเดีย มะละกา รวมทั้งเมืองท่าต่างๆตามคาบสมุทรมลายูเป็นประจำ [Hall 1981:180] ตาม *Mon ya-zawin* (พงศาวดารมอญ) เล่าว่าในระหว่างคริสต์ศตวรรษ 1450 และ 1460 พ่อค้าจากเมืองต่างๆอันไกลจำนวนมากเดินทางมาถึง [ตอนล่างของพม่า] [จนกระทั่งเดี๋ยวนี้] เสื้อผ้าแปลกๆมีมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านก็สวมเสื้อหุหุราและร่ำรวยเป็นพิเศษ [Lieberman 1984:26] หลักฐานชิ้นนี้ทำให้ทราบว่แม้ว่าคณะเดินทางของ Zheng He ไม่ได้มาเยือนตอนล่างของพม่าก็ตาม แต่การค้าระหว่างชาติตามชายฝั่งทะเลอันดามันก็เจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 15

อีกด้านหนึ่ง นอกจาก “การเดินทางของ Zheng He” แล้ว การเพิ่มขึ้นของความต้องการจากโลกภายนอกต่อเครื่องเทศนั้น ก็เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่กระตุ้นการค้าระหว่างชาติในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พริกไทยของเกาะชวา พร้อมทั้งกานพลู (clove) และจันทน์เทศ (nutmeg) ของหมู่เกาะ Maluku ได้ส่งออกยังตลาดจีนมาเป็นเวลาช้านานแล้ว เมื่อมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 14 ตลาดยุโรปมีความต้องการสินค้าเหล่านี้เพิ่มขึ้น ในขณะเดียวกัน ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้นเนื่องจาก “การเดินทางของ Zheng He” อันทำให้การค้าเครื่องเทศในภูมิภาคดังกล่าวยิ่งสำคัญมากกว่าเดิม [Ikehata 1999:82-4]

ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว เมืองท่าในภาคพื้นสมุทรจำนวนมากเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว และเครือข่ายทางการค้าซึ่งเชื่อมโยงแหล่งผลิตสินค้า เมืองท่าและอาณาเขตทะเลก็เกิดขึ้น รัฐแห่งหนึ่งที่กลายเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายดังกล่าวก็คือ อาณาจักรมะละกา หลังการสถาปนาในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 มะละกาเริ่มขยายตัวอย่างรวดเร็วโดยใช้ “การเดินทางของ Zheng He” ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด กล่าวคือ ตอบแทนที่มะละกายินดีส่งเครื่องบรรณาการให้แก่จักรพรรดิจีนบ่อยครั้ง รัฐบาลจีนก็รับรองฐานะที่เป็นรัฐเอกราชของมะละกา พร้อมด้วยตั้งเตือนรัฐใกล้เคียงมิให้รุกรานมะละกา ต่อมา อาณาจักรดังกล่าวเจริญก้าวหน้าไปอีก ในฐานะที่เป็นท่าเรือส่งผ่านสำหรับการค้าทางทะเลระหว่างตะวันออกกับตะวันตก พร้อมทั้งเป็นแหล่งรวบรวมและระบายสินค้าที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และรุ่งเรืองถึงจุดสูงสุดในระหว่างครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 แต่มะละกาเองไม่มีภายในภาคพื้นทวีป (hinterland) ที่จะเพาะปลูกเสบียงอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงประชากรในตัวเมือง และผลิตหรือเก็บสินค้าขายออก จึงจำเป็นต้องอาศัยเมืองท่าแห่งอื่นๆ เช่น สุมาตรา ชวา อยุธยา พะโค เป็นต้น เพื่อจะจัดซื้อเสบียงอาหารและสินค้าชนิดต่างๆ ปริมาณมากมาย [Ikehata 1999:86-92; Sakurai 1993:107-13] ดังเช่น Tomé Pires บันทึกไว้ว่า อยุธยานำข้าว เหล้า ปลาเค็ม เหล้าทำจากมะพร้าวและผักเข้ามาสู่มะละกา นอกจากสินค้าประเภทอาหารแล้ว อยุธยายังนำสินค้าประเภทของป่าและแร่ธาตุหลายอย่างเข้ามาสู่มะละกา คือ ครั่ง กำยาน ไม้ฝาง ตะกั่ว ดีบุก เงิน ทอง งาช้าง canafistola⁸ กระปุกทองแดงและทอง แหวนทับทิมและเพชร และผ้าเนื้อหยาบของอยุธยาสำหรับขายให้คนยากจน

⁸ canafistula, pudding-pipe tree, golden shower, drumstick tree กิ่ว ดอกไม้สีเหลืองเป็นพวงที่มีความยาวประมาณ 1 เมตร เปลือกผลมีรูปทรงกระบอกกลม ผลใช้เป็นยาถ่าย [Pires 1966:217]

จำนวนมาก [Pires 1966:217] ส่วนสินค้าหลักจากพะโคก็คือ ข้าว นอกจากนี้ พะโคยังนำเครื่องกำยาน ชะมดเชียง แก้วมณี ทับทิม เงิน เนย น้ำมัน เกลือ หอมใหญ่ กระเทียม มัสตาร์ด เข้ามาสู่มะละกา [ibid.:205] แสดงว่าเมืองท่าต่างๆในภาคพื้นทวีปก็มีความสัมพันธ์ทางการค้ากับมะละกาอย่างใกล้ชิด ในฐานะที่เป็นผู้ป้อนเสบียงอาหารและสินค้าขาออก อีกนัยหนึ่ง การเจริญเติบโตของมะละกาใน "ยุคของการค้า" ตอนต้นนั้นคงจะช่วยกระตุ้นการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจ ในเมืองท่าต่างๆในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย

พอมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 "ยุคของการค้า" ต้องเผชิญสถานการณ์ใหม่ คือ โปรตุเกสและสเปนเข้ามาทำการค้าระหว่างชาติในภูมิภาคเอเชีย เมื่อ ค.ศ.1511 โปรตุเกสส่งกองเรือรบขนาดใหญ่ยึดครองมะละกา โดยมุ่งจะผูกขาดการค้าเครื่องเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่การค้าผูกขาดเช่นนี้ทำให้พ่อค้าชาวเอเชียต่อต้านรุนแรงและหลีกเลี่ยงการติดต่อกับมะละกา โปรตุเกสจึงไม่ค่อยประสบความสำเร็จอย่างที่คาดหวังไว้ เมื่อมาถึง ค.ศ.1557 โปรตุเกสเช่า Macao จากจีนและเริ่มเข้าไปค้าขายกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยนำไหมดิบและผ้าไหมของจีนมาขายที่ญี่ปุ่นและฟิลิปปินส์เป็นหลัก การขยายขอบเขตการค้าของโปรตุเกสเช่นนี้ส่งผลดีต่อการสร้างความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างจีน ญี่ปุ่นและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างใกล้ชิดมากกว่าเดิม อีกด้านหนึ่ง ใน ค.ศ.1565 กองเรือรบสเปนเดินทางมาถึงเกาะ Cebu และค้นพบเส้นทางข้ามมหาสมุทรแปซิฟิกจากฟิลิปปินส์ไปสู่ Acapulco ของเม็กซิโกได้สำเร็จ พร้อมกันนั้น สเปนเริ่มแผ่อิทธิพลบนหมู่เกาะฟิลิปปินส์ โดยมุ่งจะได้เครื่องเทศและเผยแพร่ศาสนาคาทอลิก หลังจากยึดครองเมืองมินิลาแล้ว สเปนเปิดเส้นทางการค้าระหว่างมินิลากับชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจีน ลำภาวจีนนำไหมดิบ ผ้าไหมและเครื่องปั้นดินเผาจาก Fujian ของจีน เข้ามินิลาและเอาเงินกลับไป Fujian อีกด้านหนึ่ง เรือ galleon ก็ขนสินค้าจีนดังกล่าวจากมินิลาเข้าไป Acapulco และเอาเงินกลับมินิลา เนื่องจากว่าแทบจะไม่สามารถค้นพบเครื่องเทศและแร่ธาตุที่มีค่าในฟิลิปปินส์ได้ การค้าระหว่าง Fujian กับ Acapulco โดยมีมินิลาเป็นท่าเรือส่งผ่าน ซึ่งทราบกันดีในชื่อว่า "การค้า galleon" นั้นมีความสำคัญมากที่สุดในการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจของสเปนในภูมิภาคเอเชีย อย่างไรก็ตาม การเข้ามาในตลาดเอเชียของโปรตุเกสและสเปนนั้น ทำให้ยุโรป เอเชีย มหาสมุทรแปซิฟิกและทวีปอเมริกา ได้เชื่อมโยงกันทางเศรษฐกิจอย่างใกล้ชิด [Ikehata 1999:96-102]

ต่อมา เศรษฐกิจเอเซียตะวันออกเฉียงใต้เจริญถึงจุดสุดยอดระหว่าง ค.ศ.1570-1630 ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ตลาดรายใหญ่ในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ คือ จีนและญี่ปุ่น มีบทบาทสำคัญมากในการขยายตัวของการค้าระหว่างชาติในภูมิภาคเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวคือ ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 เพราะหนักใจกับการรุกรานเขตแดนทางเหนือของชาวมองโกลตลอดเวลา ราชวงศ์หมิงจำเป็นต้องส่งกองทัพจำนวนมากไปยังอาณาเขตดังกล่าว และต้องการเงินมหาศาลเพื่อจัดหาเสบียงอาหารให้กองทัพ อันก่อให้เกิดการขาดแคลนเงินอย่างรุนแรงในทั่วประเทศ แต่เนื่องจากประกาศห้ามการค้าระหว่างชาติภาคเอกชนตั้งแต่ราชวงศ์หมิงตอนต้น พ่อค้าบางกลุ่มได้กำไรมหาศาลจากการลักลอบนำเงินเข้ามาจากญี่ปุ่น (ต่อมา จากทวีปอเมริกาอีกด้วย) เมื่อ ค.ศ.1567 รัฐบาลจีนจึงตัดสินใจผ่อนปรนประกาศห้ามดังกล่าว [Ogata and Kishimoto 1998:273-7] น่าจะเป็นไปเพื่อควบคุมการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจของภาคเอกชนแทนที่จะอนุญาตให้พ่อค้าดำเนินการค้าทางทะเลโดยอิสระในระดับใดระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ในระหว่างครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงครึ่งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 17 เศรษฐกิจจีนเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมากประกอบกับการขยายตัวของตัวเมือง การเพิ่มขึ้นของประชากรและการพัฒนาการค้าโดยอาศัยนำเงินเข้ามาจากญี่ปุ่นและทวีปอเมริกาโดยไม่มีขอบเขต [Reid 1993a:2/18-9]

อีกด้านหนึ่ง ตั้งแต่ ค.ศ.1580 โดยประมาณ เรือญี่ปุ่นเริ่มนำเงินของตนเป็นปริมาณมหาศาลเข้ามาค้าขายในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในระหว่าง ค.ศ.1604-35 Shuin-sen (เรือตราประทับสีแดง) ที่ได้รับใบอนุญาตเดินทางไปต่างประเทศจากรัฐบาลญี่ปุ่นนั้น เดินทางมาถึงเมืองท่าต่างๆในภาคพื้นทวีป คือ โคจินจีน อยุธยา กัมพูชา ดังเกียเป็นประจำ (โปรดดู ตาราง-4) และซื้อผลิตผลท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก เช่น ไหมดิบ ผ้าไหม หนังสือหนังปลาฉลาม ไม้ฝาง เป็นต้น [Ishii and Sakurai 1985:218-20; Reid 1993a:2/16-8; idem 1999:92-3; Sakurai 1993:126-8] ตลาดญี่ปุ่นที่มีกำลังซื้อมหาศาลแต่ไม่ค่อยสนใจข้าวและเครื่องเทศเท่าไรนักนั้นคงจะช่วยให้สินค้าขาออกของเอเซียตะวันออกเฉียงใต้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น พร้อมทั้งกระตุ้นระบบการผลิตและหมุนเวียนสินค้าในภาคพื้นทวีปเอเซียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม การเจริญเติบโตของการค้าเอเซียตะวันออกเฉียงใต้มีการแลกเปลี่ยนระหว่างเงินของญี่ปุ่นและทวีปอเมริกา (โดยผ่านมินา) กับไหมดิบและผ้าไหมของจีนเป็นหลักนั้นได้ดึงดูดสินค้าและพ่อค้าจำนวนมากจากเอเซียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย และทำให้การเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจในภูมิภาคดังกล่าวคึกคักมากขึ้นเป็นพิเศษ

ตาราง-4: การส่ง Shuin-sen ไปสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ปลายทาง	Tongking	Cochin -China	Champa	Cambodia	Siam	Patani	Philippines	รวม
1604-05	5	9	2	10	4	5	9	45
1606-10	2	9	3	10	18		13	59
1611-15	3	26		4	14	2	13	62
1616-20	9	22		3	2		8	45
1621-25	6	7	1	4	8		9	35
1626-30	3	5		4	8		2	22
1631-35	9	9		9	2		2	31
รวม	37	87	6	44	56	7	56	299

ที่มา: [Reid 1993a:2/18]

เมื่อถึงสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ฮอลันดาเริ่มแผ่อิทธิพลทางเศรษฐกิจบนอาณาเขตทะเลชวา และพยายามสร้างสัมพันธไมตรีกับเมืองท่าต่างๆ ในภูมิภาคดังกล่าวที่กำลังขัดกันกับโปรตุเกสอยู่ใน ค.ศ.1610 บริษัทอินเดียตะวันออกแห่งประเทศฮอลันดา (VOC) เปิดสำนักงานการค้าที่ปัตตาเวีย (กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย ปัจจุบัน) เพื่อเป็นศูนย์กลางการค้าในอาณาเขตทะเลชวา ต่อมา ฮอลันดาประสบความสำเร็จในการไล่อังกฤษออกจากการค้าเครื่องเทศและระบบการปิดล้อมปัตตาเวียของอาณาจักร Mataram (ภาคกลางของเกาะชวา) จึงกลายเป็นมหาอำนาจทางทะเลที่เข้มแข็งที่สุดแห่งภาคพื้นสมุทรในขณะนั้น แรกเริ่มเดิมที วัตถุประสงค์ของ VOC ในการเข้าทำการค้ากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยมีเครื่องเทศเป็นหลักไปขายที่ยุโรป แต่ตลาดยิ่งใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สองแห่ง คือ จีนและญี่ปุ่น ทำให้ฮอลันดาหันหน้าไปค้าขายทางเอเชียตะวันออก ในระหว่างคริสต์ศตวรรษ 1630 รัฐบาลญี่ปุ่นประกาศใช้ Sakokurei (กฎหมายฉบับต่างๆ ที่ห้ามเรือญี่ปุ่นเดินทางไปต่างประเทศและห้ามเรือต่างประเทศ (ยกเว้นจีนและฮอลันดา) เดินทางเข้าญี่ปุ่น) อันทำให้เรือฮอลันดาพร้อมด้วยเรือจีนมีบทบาทสำคัญมากในการค้ากับเอเชียตะวันออก แทนเรือโปรตุเกสและเรือญี่ปุ่น (Shuin-sen) และทำกำไรงดงามโดยนำสินค้าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าญี่ปุ่น ตามความเป็นจริงแล้ว ในระหว่างครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 ลำเภวจีนที่เดินทางถึงญี่ปุ่นส่วนใหญ่ออกจากท่าเรือต่างๆ ในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียง

ได้ เช่น โฮยอาน⁹ อยุยยา กัมพูชา เป็นต้น (โปรดดู ตาราง-5) ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ คงจะกล่าวได้ว่าการค้าระหว่างภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับญี่ปุ่นโดยมีเรือฮอลันดาและเรือจีนเป็นสื่อกลางนั้นก็เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของเศรษฐกิจเอเชียใน "ยุคของการค้า" ตอนปลาย

ตาราง-5: จำนวนสำเภาจีนจากท่าเรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปยังญี่ปุ่น

จาก	Tongking	Hoi An	Cambodia	Siam	Patani	Melaka	Batavia	Banten	รวม
1651-60	15	40	37	28	20		2	1	143
1661-70	6	43	24	26	9	2	12		122
1671-80	8	41	10	26	9		38	1	133
1681-90	12	25	9	31	9	4	19	1	110
1691-1700	6	29	22	19	7	2	16	1	103
1701-10	3	12	1	11	2	2			31
1711-19	2	5	1	4			1		13
1720-24		4	1	2					7
รวม	52	199	106	147	56	10	88	4	662

ที่มา:[Reid 1999:95]

ในระหว่างครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 ฮอลันดากลายเป็นมหาอำนาจทางทะเลที่เข้มแข็งที่สุดในภาคพื้นสมุทรและสร้างระบบการค้าผูกขาดได้สำเร็จ ทำให้พ่อค้ายุโรปชาติอื่นๆเลิกดำเนินการค้าในภูมิภาคดังกล่าวเกือบจะทั้งหมด แต่ในขณะเดียวกัน เศรษฐกิจยุโรปได้เข้าสู่ระยะขบเซาและราคาพริกไทยในตลาดยุโรปได้ตกลงอย่างฮวบฮาบ จึงทำให้การค้าระหว่างยุโรปกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มเสื่อมลงทุกที ส่วนการค้าระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับเอเชียตะวันออกก็มีสถานภาพคล้ายคลึงกัน หลังการสถาปนาราชวงศ์ชิงของจีนใน ค.ศ.1644 ทำให้กฎหมายห้ามการค้าทางทะเลเข้มงวดขึ้นอีกครั้งโดยมุ่งจะทำให้พื้นฐานเศรษฐกิจของอำนาจท้องถิ่นตามชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจีนที่ยังแข็งข้อต่อราชวงศ์ชิงอ่อนแอลง แต่นโยบายดังกล่าวกลับทำให้การค้าต่างประเทศของราชวงศ์ชิงเองลดน้อยลงอย่างมากและทำให้บทบาทของจีนในการค้าเอเชียลดความสำคัญลงอย่างรวดเร็วเช่นเดียวกัน อีกด้านหนึ่ง ตั้งแต่รัฐบาลญี่ปุ่นเริ่ม

⁹ ท่าเรือการค้าสำคัญแห่งหนึ่งของอาณาจักร Quang-nam (ภาคกลางของเวียดนาม) เกี่ยวกับการค้าอาณาจักรดังกล่าว โปรดดู [4.4.3]

ดำเนินนโยบายปิดประเทศ (Sakoku) ตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1630 เป็นต้นมา การค้าระหว่างญี่ปุ่นกับรัฐต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียก็ค่อยๆ น้อยลง เมื่อมาถึงคริสต์ทศวรรษ 1680 ญี่ปุ่นแทบจะไม่ได้ส่งออกเงินอย่างสิ้นเชิงเนื่องจากการลดลงของปริมาณการผลิต อันทำให้การถอนตัวของญี่ปุ่นออกจากการค้าระหว่างชาตินั้นยิ่งเป็นที่ประจักษ์ชัดขึ้น ภายใต้สถานการณ์เฉพาะดังกล่าวนี้ การค้าระหว่างชาติในภูมิภาคเอเชียซบเซาลงเหมือนกรณียุโรป และ "ยุคของการค้า" ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ปิดฉากลงในที่สุด [Ikehata 1999:127-9; Ogata and Kishimoto 1998:289-94; Reid 1993a:2/285-303]

3.1.2 อยุรยาตอนตัน

ดังได้กล่าวแล้วใน [2.2.3.3] ตั้งแต่สมัยสถาปนา อาณาจักรอยุธยา มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูงในฐานะที่เป็นท่าเรือส่งผ่านแห่งหนึ่งในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การค้าต่างประเทศของอาณาจักรดังกล่าวได้ผูกพันกับจีนอย่างเหนียวแน่นมากกว่ารัฐอื่นๆ อันกลายเป็นแนวโน้มทั่วไปตลอดสมัยอาณาจักรอยุธยา แต่ขณะเดียวกัน ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอยุธยากับภายในภาคพื้นทวีป เช่น อาณาจักรล้านช้าง เป็นต้น ยังอยู่ในขอบเขตจำกัด ครั้นถึงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 15 ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับภูมิภาคใกล้เคียงนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในสองด้าน คือ (1) อยุธยาก้าวเข้าสู่การค้าอ่าวเบงกอลและมหาสมุทรอินเดีย (2) อยุธยาขยายอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจออกสู่ภายในภาคพื้นทวีป

อาณาจักรอยุธยายึดครองตะนาวศรีก่อนคริสต์ทศวรรษ 1460 และทวายใน ค.ศ. 1488 ได้สำเร็จแล้ว จึงเริ่มก้าวเข้าสู่การค้าอ่าวเบงกอลและมหาสมุทรอินเดีย [Wyatt 1984:86] ตามความจริงแล้ว Duarte Barbosa¹⁰ บัณฑิตการค้าอ่าวเบงกอลและมหาสมุทรอินเดียของตะนาวศรี ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ดังนี้

¹⁰ Duarte Barbosa พักอยู่ที่อินเดียในระหว่าง ค.ศ. 1500-16 และในช่วงระยะเวลาดังกล่าวทำงานที่สำนักงานการค้าประจำ Cannanore ตามชายฝั่งทะเล Malabar

ในเมืองตะนาวศรีนี้ มีพ่อค้าชาวมัวร์¹¹ และพวกนอกศาสนาเป็นจำนวนมาก พวกเขาค้าขายสินค้าทุกประเภทและมีเรือสินค้าของตน ซึ่งพวกเขาแล่นไปค้าขายยังเบงกอล มะละกาและส่วนอื่นๆ ตอนในของประเทศมีการเพาะปลูกต้นกำยานพันธุ์ดีเป็นจำนวนมาก ... เรือของแขกมัวร์จำนวนมากและเรือจากที่อื่นๆ ได้มาชุมนุมกันที่เมืองท่าตะนาวศรีและนำสินค้าต่างๆ มาขาย ซึ่งได้แก่ทองแดง พรอท สีแดงย้อมผ้า ผ้าแดงไหม ผ้ากำมะหยี่สีต่างๆ จากเมกกะ หญ้าฝรั่น ปะการัง น้ำดอกกุหลาบจากเมกกะบรรจุในขวดทำด้วยทองแดงผสมดีบุกซึ่งซื้อขายโดยการชั่งน้ำหนักขวด ผืน สินค้าจากแคมเบย์¹² และสินค้าดังได้กล่าวมานี้ล้วนขายได้ราคาสูงที่นี่ [ศิลปากร 1985:51]

อีกด้านหนึ่ง Tomé Pires กล่าวถึงพ่อค้าต่างชาติในอยุธยาสมัยนั้นดังนี้

สยามเป็นดินแดนที่กว้างใหญ่และอุดมสมบูรณ์ มีประชากรและเมืองต่างๆ มากมาย ประกอบด้วยเจ้าเมืองประเทศราชและพ่อค้าต่างชาติเป็นจำนวนมาก ชาวต่างชาติส่วนใหญ่เป็นชาวจีน เนื่องจากสยามทำการค้ากับจีน ... มีแขกมัวร์อาศัยอยู่ในสยามจำนวนน้อยมาก ชาวสยามไม่ชอบพวกมัวร์ อย่างไรก็ตาม ยังมีชนชาติอื่นๆ อาศัยอยู่ในสยาม ได้แก่ แก่ อาหรับ เปอร์เซีย กลิง¹³ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก จีนและชนชาติอื่นๆ [ibid.:42-3]

แสดงว่าในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 พ่อค้าชาวมุสลิมคงจะทยอยกันเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อยุธยาแล้ว แต่มีจำนวนยังน้อยมาก ต่อมา เมื่อ ค.ศ.1554 Fernão Mendes Pinto¹⁴ บันทึกจำนวนบ้านเรือนในอยุธยา ดังนี้

¹¹ ที่แท้จริง คำว่า "มัวร์" หมายถึงชาวอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลาม แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวยุโรปจะเรียกปนเปกัน คือ หมายถึงชาวมุสลิมอินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ หรือตุรกีเป็นต้น [พลับพลึง 1995:120] แต่ไม่ได้เรียกชาวมุสลิมซึ่งเป็นจาม ชาว มลายู และอื่นๆ ว่า "มัวร์" [นันทวรรณ 1999:68]

¹² เข้าใจว่าหมายถึงเมือง Cambay ซึ่งตั้งอยู่ภูมิภาค Gujarat ปลายสุดด้านตะวันตกของอินเดีย

¹³ ชนชาติที่มีพวกหนึ่งที่มาจากแคว้นกิงคิราษฏร์ในอินเดีย [นันทนา 1985:43]

¹⁴ Fernão Mendes Pinto อาศัยอยู่ในเอเชียเป็นเวลาหลายปีในฐานะทหาร พ่อค้าและนักเดินทาง พร้อมด้วยเข้ามาอาณาจักรอยุธยาสองครั้งในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16

บางคนกล่าวว่าในตัวเมืองอูรุษามีบ้านเรือนเป็นจำนวนทั้งสิ้น 400,000 หลังคาเรือน และ 100,000 หลังคาเรือนในจำนวนนี้เป็นบ้านเรือนของชาวต่างชาติจากส่วนต่างๆของโลก ... มีเคหาสถานของพวกมัวร์ในเมืองนี้ประมาณ 30,000 หลังคาเรือน [ibid.:75,81]

ถ้าหากบันทึกของ Pires และ Pinto ทั้งสองคนเชื่อถือได้ จำนวนชาวมุสลิมในอูรุษานั้นเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วระหว่างครึ่งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 16 อย่างที่พลับพลึง คงชนะ ก็ชี้ให้เห็น เหตุผลอย่างหนึ่งที่สามารถอธิบายถึงความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็คือ การยึดครองมะละกาของโปรตุเกส (ค.ศ.1511) ทำให้บรรดาพ่อค้ามุสลิมส่วนใหญ่ซึ่งเคยทำการค้าอยู่ที่มะละกาได้เปลี่ยนไปใช้เมืองท่าแห่งอื่นๆแทน เช่น อูรุษยา เป็นต้น [พลับพลึง 1995:121] อย่างไรก็ตาม การเพิ่มขึ้นของจำนวนชาวมุสลิมในอูรุษยานั้นคงจะสะท้อนให้เห็นการกระชับความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอูรุษยากับอาณาจักรเขตทะเลอ่าวเบงกอลและมหาสมุทรอินเดียอย่างไม่ต้องสงสัย

การขยายตัวของการค้าอ่าวเบงกอลและมหาสมุทรอินเดียเช่นนี้ย่อมทำให้อาณาจักรอูรุษยาต้องการสินค้าสำหรับตลาดอินเดียและตะวันออกกลางมากกว่าเดิม Tomé Pires เขียนไว้ว่า “ทางฝั่งตะวันออก อูรุษยาทำการค้ากับปาเซ เปดีร์¹⁵ เคดาห์ พะโคและเบงกอล ชาว Gujarat¹⁶ มายังท่าเรือของอูรุษยาทุกปี” [Pires 1966:219] แต่เขาไม่ได้กล่าวถึงสินค้าซึ่งพ่อค้าจากเมืองท่าเหล่านั้นหาซื้อที่อูรุษยา ในขณะเดียวกัน Pires บันทึกการค้าระหว่างเมืองท่าต่างๆตามชายฝั่งทะเลอันดามันกับ Aden¹⁷ และ Gujarat ดังนี้

[พ่อค้า Aden] ... ทำการค้าขายกับพะโค และนำครั้ง กายาน ชะมดเชียง เพชรพลอย ข้าวของเบงกอลและอูรุษยา และสินค้าเงินซึ่งมาจากอูรุษยา กลับมา [Aden] [ibid.:64]

ทุกปี เรือหนึ่งลำในบรรดาเรือของ Gujarat มาท่าเรือเมาะตะมะและท่าเรือ Dagon (ย่างกุ้ง) ... และนำครั้งปริมาณมาก ... พร้อมทั้งกายาน เงิน และเพชรพลอยกลับไป [อาณาจักร Gujarat] [ibid.:209]

¹⁵ ปาเซและเปดีร์เป็นเมืองท่าสำคัญซึ่งตั้งอยู่ตอนเหนือของเกาะสุมาตรา

¹⁶ อาณาจักร Gujarat (Cambaia ก็ว่า) ตั้งอยู่คาบสมุทร Kathiawar ปลายตะวันตกของอินเดีย

¹⁷ ปัจจุบัน ตั้งอยู่ประเทศ Yemen ตอนใต้คาบสมุทรอาระเบีย

สินค้าที่ให้เห็นในหลักฐานเหล่านี้คงจะไม่ค่อยแตกต่างจากสินค้าซึ่งพ่อค้าจากอินเดียและ ตะวันออกกลางมาหาซื้อที่อยุธยาเท่าไรนัก พร้อมกันนั้น อย่างที่ชาวตะวันตกกลุ่มหนึ่ง เช่น Duarte Barbosa (อ้างมาแล้ว) Tomé Pires¹⁸ Ralph Fitch¹⁹ João de Barros²⁰ Gaspar da Cruz²¹ เป็นต้น ก็บันทึกไว้ อย่างช้าในคริสต์ศตวรรษที่ 16 สินค้าเหล่านั้น (ยกเว้นข้าวและสินค้า จีน) จากภายในภาคพื้นทวีป เช่น อาณาจักรอังวะ ตองอู ล้านนา ล้านช้าง เป็นต้น นำมาอยุธยา และเมืองท่าแห่งอื่นๆในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ อาณาจักรอยุธยายังผูกพันกับตลาดอินเดียและตะวันออกกลาง เหนียวแน่นเท่าไร ยิ่งพยายามขยายอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจออกไปสู่ภายในภาคพื้น

¹⁸ Pires เขียนไว้ว่า "ที่ Brema (คงจะหมายถึงอาณาจักรอังวะหรืออาณาจักรตองอู) มีบ่อเพชร พลอย ... และมีกำยานและครั้งเป็นจำนวนมาก สินค้าเหล่านี้ได้นำมายังอยุธยาและพะโค ส่วน หมดเฉียงจากอาณาจักร Jangoma (เชียงใหม่) และอาณาจักร ... (ขาด) (อาจจะเป็นอาณาจักร Brema) มา [ยังอยุธยา]" [Pires 1966:221-2]

¹⁹ Ralph Fitch เป็นพ่อค้าชาวอังกฤษซึ่งเดินทางมาถึงรัฐต่างๆในเอเชียระหว่าง ค.ศ.1583-91 และ พักอยู่ที่เชียงใหม่อีกด้วย (ค.ศ.1587) Fitch บันทึกไว้ว่า "พ่อค้าจำนวนมากเดินทางจากจีนมายัง เชียงใหม่และนำหมด ทอง เงินจำนวนมากและสิ่งของอื่นๆมากมาย อันเป็นผลผลิตของจีนมา ด้วย ... เชียงใหม่เป็นแหล่งทองแดงใหญ่และยางกำยาน" [นันทา 1970a:29]

²⁰ João de Barros ได้รับราชการที่บวงอินเดีย รัฐบาลโปรตุเกส ระหว่าง ค.ศ.1523-28 และ 33-67 พร้อมทั้งเขียนพงศาวดารที่เกี่ยวกับการก้าวเข้าสู่เอเชียของโปรตุเกสในคริสต์ศตวรรษที่ 16 Barros เขียนไว้ว่า "ในราชอาณาจักรสยามมีทอง เงินและแร่ธาตุอื่นๆ ซึ่งส่งไปขายยังดินแดนต่างๆ แต่ตามความจริง แร่เงินนั้นมาจากภูเขาในลาว" [ศิลปากร 1985:69] (โปรดดู ตอนท้ายของ เชงอรรดต่อไป)

²¹ Gaspar da Cruz เป็นบาทหลวงชาวโปรตุเกสซึ่งพักอยู่ที่เมืองละแวกของกัมพูชาในระหว่าง ค.ศ.1555-56 Cruz บันทึกไว้ว่า "ก่อนที่ลาวถูกพม่าปราบปราม ชาวลาวนำหมดเฉียงอย่างดีและ ทองเข้ามาสยาม กัมพูชาและพะโค สินค้าเหล่านี้รับรองได้ว่ามีมากมายในลาว" [Boxer 1953:76] อนึ่ง คำว่า "ลาว" ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์มักจะหมายถึงอาณาบริเวณอันกว้างขวางรวมทั้ง อาณาจักรล้านช้างและอาณาจักรล้านนา Barros อาจจะใช้ "ลาว" ในความหมายเช่นนี้ อีกด้าน หนึ่ง ในบันทึกของ Cruz เท่าที่พิจารณาบริบทนั้น "ลาว" น่าจะหมายถึงเพียงแค่อณาจักรล้านช้าง เท่านั้น

ทวีปมากขึ้นเท่านั้นเพื่อจะได้สินค้าสำคัญๆอย่างไม่ขาดสาย กล่าวคือ ตั้งแต่การสถาปนาอาณาจักรอยุธยา (ค.ศ.1351) เป็นต้นมา กษัตริย์อยุธยาหลายพระองค์พยายามขยายอำนาจออกไปทั้งสามทิศทาง คือ ทางตะวันออก (กัมพูชา) ทางใต้ (คาบสมุทรมลายู) และทางเหนือ (สุโขทัย) ในกรณีทางเหนือ ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 อาณาจักรอยุธยาส่งข้าหลวงไปปกครองสุโขทัยและลดฐานะของกษัตริย์สุโขทัยลงให้เป็นเพียงผู้ปกครองประเทศราช เมื่อ ค.ศ.1438 อาณาจักรสุโขทัยถูกผนวกให้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาในที่สุด [Wyatt 1984:69-70]

อนึ่ง ตามงานวิจัย *กฎหมายตราสามดวง* ของ Ishii Yoneo ในประมวลกฎหมายดังกล่าว มีกฎหมายสามฉบับที่มีรายชื่อหัวเมืองต่างๆซึ่งอาณาจักรอยุธยาขยายอิทธิพลไปครอบครอง คือ พระโอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง (เรียบเรียงขึ้นใน ค.ศ.1466) พระธรรมนูน (ค.ศ.1743) และ *กฎหมายเทียบบาล* (ค.ศ.1468)²² [Ishii 1999:127-65] *กฎหมายเทียบบาล* ตอนที่สองแบ่งหัวเมืองต่างๆในท้องดินออกเป็นสองกลุ่ม คือ เมืองพระยามหานครและประเทศราช เมืองพระยามหานครเป็นหัวเมืองสำคัญๆในท้องดินซึ่งเคยเป็นรัฐอิสระแต่ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาในสมัยต่อมา หัวเมืองเหล่านี้ควรจะอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของราชธานีอย่างใกล้ชิด แต่ในทางปฏิบัติ ยังมีการสืบตำแหน่งของเจ้าเมืองในตระกูลเดิม จึงมีอิสระอยู่บ้างในการดำเนินการปกครองภายใน ส่วนประเทศราชนั้นเป็นหัวเมืองต่างๆห่างไกลจากราชธานีซึ่งเกือบจะไม่ได้รับการควบคุมดูแลจากส่วนกลาง เพียงแต่ยอมรับความเหนือกว่าของอาณาจักรอยุธยาเท่านั้นโดยถวายดินเงินดินทองแก่กษัตริย์อยุธยาทุกๆสามปี อีกด้านหนึ่ง พระโอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองแบ่งหัวเมืองต่างๆออกเป็นสี่กลุ่ม คือ เมืองเอก เมืองโท เมืองตรีและเมืองจัตวา เมืองเอก โทและตรีเป็นหัวเมืองสำคัญๆในท้องดินซึ่งมีลักษณะคล้ายกับเมืองพระยามหานครที่กล่าวมาแล้ว ส่วนเมืองจัตวานั้นตั้งอยู่ในวงราชธานี (ขอบเขตใกล้ราชธานี) และอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของกษัตริย์อยุธยาโดยตรง เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาการขยายอิทธิพลออกไปสู่ท้องดิน เราต้องจับตามองลักษณะของการกระจายกระจายของเมืองพระยามหานครใน *กฎหมายเทียบบาล* (โปรดดู ตาราง-6) และเมืองเอก โทและตรีใน *พระโอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง* (โปรดดู ตาราง-7) อนึ่ง H.G.Quaritch Wales อธิบายว่าในขบวนการปฏิรูประบบการปกครองท้องดิน พระนเรศวร

²² ดังที่ Ishii ก็ชี้ให้เห็น ยังมีข้อสงสัยอยู่บ้างในการกำหนดปีศักราชที่ได้เรียบเรียงขึ้นของกฎหมายทั้งสามฉบับเหล่านี้และต้องยอมรับความเป็นไปได้ของการผันแปรทางเนื้อหาในสมัยหลัง แต่กระนั้นก็ตาม กฎหมายเหล่านี้ยังมีคุณค่าไม่น้อยในการชี้บอกอาณาเขตการปกครองของอาณาจักรอยุธยาอย่างเป็นรูปธรรม

มหาราช (ค.ศ.1590-1605) ยกเลิกเมืองพระยามหานครและจัดตั้งหัวเมืองต่างๆนอกพระราชธานีเป็นสามกลุ่มแทน คือ เมืองเอก เมืองโทและเมืองตรี [Wales 1965:109] ถ้าเช่นนั้น ตาราง-7 คงจะสะท้อนให้เห็นระบบการปกครองท้องถิ่นในสมัยใดสมัยหนึ่งหลังปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16²³

ตาราง-6: เมืองพระยามหานครใน กฎมณเฑียรบาล

พิษณุโลก	ลัชนาลัย	สุโขทัย	กำแพงเพชร
นครศรีธรรมราช	นครราชสีมา	ตะนาวศรี	ทวาย

ที่มา:[Ishii 1999:162]

ตาราง-7: เมืองเอก โทและตรีใน พระไอยการตำแหน่งนาทนายหัวเมือง

เมืองเอก	พิษณุโลก	นครศรีธรรมราช		
เมืองโท	สวรรคโลก นครราชสีมา	สุโขทัย ตะนาว (ตะนาวศรี)	กำแพงเพชร	เพชรบูรณ์
เมืองตรี	พิชัย ไชยา	พิจิตร พัทลุง	นครสวรรค์ ชุมพร	จันทบุรี

ที่มา:[Ishii 1999:144]

ในตารางทั้งสองนี้ เราพบเห็นหัวเมืองต่างๆในภาคเหนือมากกว่าภาคอื่นๆ ซึ่งคงจะแสดงให้เห็นความสำคัญของ “เมืองเหนือ (ตัวพิมพ์หนาในตาราง)” ในการปกครองท้องถิ่นของอาณาจักรอยุธยาในขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้าง ควรจะพิจารณาบทบาททางการค้าของเมืองพิชัย (ริมแม่น้ำน่าน) และเมืองเพชรบูรณ์ (ริมแม่น้ำป่าสัก)

ดังได้กล่าวแล้วใน [2.2.3.1] สายหลวงพระบาง-น่าน-สุโขทัยนั้นเป็นเส้นทางคมนาคมหลักระหว่างภาคเหนือของลาวกับภาคเหนือตอนล่างของไทยมาเป็นเวลาช้านานแล้ว แต่นอกจากนี้เรายังสามารถสมมติเส้นทางอีกสายหนึ่งจากหลวงพระบางลงไปสู่แถวพิษณุโลกได้อย่างที่เห็นในแผนที่ซึ่งพวกนักสำรวจฝรั่งเศสทำในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 [Pavie 1999:29,52] กล่าวคือ จาก

²³ แต่ทว่าการสันนิษฐานเช่นนี้ไม่ตรงกับปีศักราชที่ได้เรียบเรียงขึ้นของ พระไอยการตำแหน่งนาทนายหัวเมือง (ค.ศ.1466) เป็นไปได้ว่าหลังจากต้นฉบับได้เรียบเรียงขึ้นแล้ว มีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งในสมัยใดสมัยหนึ่งหลังปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16

หลวงพระบางล่องเรือตามแม่น้ำโขงจนถึงเมืองปากลาย (แขวงไชยบุรี) จากนั้นลงมาทางตะวันตกเฉียงใต้โดยผ่านเมืองน้ำปาดและเมืองพิชัย (จังหวัดอุตรดิตถ์) แล้ว ล่องเรือตามแม่น้ำน่านอีก จึงจะมาถึงพิษณุโลก สุทธิพล รัตนทรงธรรม ก็กล่าวถึงคมนาคมในกลุ่มแม่น้ำน่านตอนบนดังนี้

บริเวณแถบบางโพ-ท่าอิฐ ซึ่งเป็นแขวงเมืองขึ้นของเมืองพิชัยนั้น เป็นเมืองท่าเก่าแก่ที่คอยรับขนถ่ายสินค้าที่มาจากสิบสองพันนา หลวงพระบาง แพร่ น่าน แล้วนำมาขายในแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เพราะเรือใหญ่ๆสามารถแล่นขึ้นไปได้สะดวกเพียงแค่ว่าบางโพ-ท่าอิฐเท่านั้น เหนือจากนั้นขึ้นไป น้ำจะตื้นและมีเกาะแก่งมาก เรือบรรทุกสินค้าจากทางใต้จึงไปรวมกันอยู่ที่บางโพ-ท่าอิฐ ... จากบางโพ-ท่าอิฐ จะมีเส้นทางบกไปยังเมืองน่านแล้ว เดินเรือไปยังหลวงพระบางและเวียงจันทน์ได้ [สุทธิพล 1988:28-9]

สุทธิพลไม่ได้กล่าวว่าเส้นทางดังกล่าวมีมาตั้งแต่สมัยใดแน่ แต่เงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ในแถบเมืองพิชัยนี้ไม่น่าจะเปลี่ยนไปอย่างง่ายดาย ถ้าหาก พระโอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองกำหนดเมืองพิชัยให้เป็นเมืองตรี เนื่องจากบทบาททางเศรษฐกิจในฐานะที่เป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างหัวเมืองต่างๆทางเหนือกับลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างทั้งสองภูมิภาคนั้นน่าจะมีความช้านานแล้ว ก่อนการปฏิรูประบบการปกครองท้องถิ่นของพระนเรศวรมหาราช คือ ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 นอกจากนี้ ยังมีศิลาจารึกหลักหนึ่งที่มีปีศักราช จ.ศ.939 (ค.ศ.1577) อยู่ที่เมืองปากลาย [พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช 1977:เลขที่704] ซึ่งคงจะแสดงให้เห็นความสำคัญทางคมนาคมของเมืองปากลาย ในฐานะที่เป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างหลวงพระบางกับภาคเหนือตอนล่างของไทย ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ เราสันนิษฐานได้ว่าอย่างช้าในครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 16 ได้มีความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรอยุธยาตามเส้นทางสายหลวงพระบาง-ปากลาย-น้ำปาด-พิชัย-พิษณุโลก-อยุธยาแล้ว

อีกด้านหนึ่ง ดังได้กล่าวแล้วใน [2.2.3.3] จุดเด่นทางเศรษฐกิจอย่างหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา ก็คือ มีการเชื่อมโยงกับภายในภาคพื้นทวีป (hinterland) ที่มีผลิตผลอุดมสมบูรณ์ตามแม่น้ำสองสาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำป่าสัก จึงง่ายที่จะจัดหาของป่านานาชนิดสำหรับการส่งออก เพราะฉะนั้น เพชรบูรณ์ซึ่งได้กำหนดให้เป็นเมืองโทใน พระโอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง นั้นก็คงจะเป็นหัวเมืองสำคัญแห่งหนึ่งในฐานะที่เป็นแหล่งรวบรวมสินค้าในกลุ่มแม่น้ำป่าสัก นอกจากนี้ เพชรบูรณ์อาจจะยังมีบทบาทสำคัญอีกอย่างหนึ่งในความสัมพันธ์กับอาณาจักรล้านช้างด้วย ศรีศักร วัลลิโภดม ก็ชี้ให้เห็นดังนี้

ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งอาณาจักรอยุธยา (ค.ศ.1548-69)²⁴ การขยายตัวของพวกล้านช้างคงมีมากขึ้น ... [พวกเขา] เข้าไปสู่ตอนบนของกลุ่มน้ำป่าสักในเขตอำเภอหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก จนถึงอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ ... [ศรีศักร 1997:264]

นอกจากนี้ "ศิลาจารึกพระธาตุศรีสองรัก (ค.ศ.1563)" ของเมืองด่านซ้าย (จังหวัดเลย)²⁵ ยังแสดงให้เห็นว่าอำนาจทั้งสองฝ่ายซึ่งกำลังแผ่อิทธิพลออกไปอยู่นั้น ได้กระทบกันในอาณาบริเวณระหว่างน้ำเหือง (สาขาแม่น้ำโขง) กับลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบน จึงอาจจะสามารถกล่าวได้ว่าเพชรบูรณ์เป็นที่ยึดสำคัญแห่งหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาสำหรับป้องกันการล่วงล้ำเข้ามาของอาณาจักรล้านช้าง²⁶ พร้อมกันนั้น เส้นทางตามแม่น้ำป่าสักนั้นน่าจะเป็นเส้นทางการค้าอันสำคัญซึ่งนำของป่านานาชนิดในลุ่มแม่น้ำโขงและน้ำเหืองเข้ามาอยุธยาในยามปกติอีกด้วย

สรุปแล้ว ตั้งแต่ครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา ตามการขยายตัวของการค้าอ่าวเบงกอลและมหาสมุทรอินเดีย อาณาจักรอยุธยาพยายามขยายอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจออกไปสู่บริเวณภายในของภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรวมอาณาจักรล้านช้างอยู่ด้วย เพราะภูมิภาคดังกล่าวเป็นแหล่งผลิตของป่าและแร่รัตนานาชนิดซึ่งตลาดอินเดียและตะวันออกกลางต้องการในขณะนั้น ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรอยุธยาก็คงจะใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น

²⁴ ตรงกับสมัยพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า (ค.ศ.1548-71) แห่งอาณาจักรล้านช้าง

²⁵ เข้าใจกันโดยทั่วไปว่าศิลาจารึกหลักนี้ได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักขีพยานในการทำสัญญาทางไมตรีและเป็นหลักแบ่งเขตแดนระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้าง [ธวัช 1987:98]

²⁶ Hoshino Tatsuo ชี้ให้เห็นว่า "เมื่อพวกเขา (หลวงพระบาง) โจมตีภาคกลางของไทย พวกเขาต้องเรือตามแม่น้ำป่าสักและปรากฏขึ้นมาสระบุรีและลพบุรี นี่คือนเส้นทางการทหารเป็นประจำ [ของอาณาจักรล้านช้าง] ตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้างหรืออาณาจักรอยุธยาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" [Hoshino 1990:206]

3.1.3 กัมพูชาหลังสมัยเมืองพระนคร (อังกฤษ)

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การโจมตีเมืองพระนคร (อังกฤษ) ของพระบรมราชาที่สอง แห่งอาณาจักรอยุธยาใน ค.ศ.1431 นั้น เป็นเหตุผลสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้อาณาจักรเขมรละทิ้ง ราชธานีดังกล่าว ย้ายไป Basan ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของ พนมเปญประมาณ 45 กิโลเมตร แต่ตาม *Ming-shi-lu* เขียนไว้ นอกจาก "กษัตริย์เขมร" แล้ว ยังมี "กษัตริย์ Basan แห่งเขมร" ส่งเครื่องบรรณาการให้แก่จักรพรรดิจีนใน ค.ศ.1372 และ 73 พร้อม กันนั้น ปราสาทศิลาแลงขนาดเล็กในสมัยเมืองพระนครยังมีอยู่ที่ Basan อีกด้วย กล่าวคือ Basan ใช้ว่าเกิดขึ้นใหม่หลังการละทิ้งเมืองพระนคร แต่น่าจะเป็นอำนาจท้องถิ่นแห่งหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ตั้งแต่ สมัยเมืองพระนครเป็นต้นมา ตามตำนานบางฉบับเล่าว่า เมื่อ ค.ศ.1432 Ponhea Yat กษัตริย์ Basan ย้ายราชธานีไปเมืองพนมเปญ [Ishii and Sakurai 1999:237-40] พนมเปญเป็นสถานที่ เหมาะสมกับการค้าต่างประเทศอย่างมาก เนื่องจากว่าตั้งอยู่ที่ที่บรรจบกันของแม่น้ำโขงและแม่น้ำ Tonle Sap จึงมีความได้เปรียบในการควบคุมการค้าทางแม่น้ำ ในลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง-ล่างและ เขตทะเลสาบ Tonle Sap ด้วยเหตุดังกล่าวนั้น การย้ายศูนย์กลางของกัมพูชาจากเมืองพระนคร มายังพนมเปญนั้น คงจะบ่งบอกว่ากัมพูชาเริ่มมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในการค้าระหว่างชาติ ซึ่งกำลังขยายตัวอย่างรวดเร็วในขณะนั้น

เมื่อมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 มีชาวตะวันตกบางกลุ่มได้บันทึกเรื่องราวต่างๆที่เกี่ยวกับ กัมพูชา Tomé Pires ซึ่งให้เห็นสินค้าสำคัญบางอย่างในขณะนั้น คือ ทอง ครั่ง งาช้าง ปลาแห้ง ข้าว เป็นต้น [Pires 1966:224] อีกด้านหนึ่ง ดังได้อ้างแล้วข้างต้น Gaspar da Cruz บาทหลวงชาวโปรตุเกสซึ่งพักอยู่ที่เมืองละแวก²⁷ ของกัมพูชาในระหว่าง ค.ศ.1555-56 บันทึกไว้ว่า "ชาวลาวนำ ชะมดเลี้ยงอย่างดีและทองเข้ามาสยาม กัมพูชาและพะโค" นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงความสำคัญของ แม่น้ำโขงว่า "ชาวลาวล่องเรือตามแม่น้ำ [โขง] มากัมพูชาโดยใช้เวลาหลายวัน ... เมื่อกลับไป ประเทศ พวกเขาใช้เวลาสามเดือน เนื่องจากว่าทวนกระแสน้ำขึ้นไป แม่น้ำสายนี้ก่อให้เกิดความ อัจฉริยะในดินแดนกัมพูชาซึ่งสมควรที่จะเล่า" และชี้ให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ในลุ่มแม่น้ำโขงที่มีสัตว์ป่าหลายอย่าง เช่น ช้าง ควาย แรด เป็นต้น [Boxer 1953:76-8] ความอัจฉริยะดังกล่าวคงจะหมายถึงความมั่งคั่งที่เกิดมาจากการค้าทางแม่น้ำและทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มแม่น้ำ

²⁷ เมืองละแวกตั้งอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำ Tonle Sap ทางทิศเหนือของพนมเปญประมาณ 35 กิโลเมตร

โขง นอกจากนี้ Gabriel Quiroga de San Antonio บาทหลวงชาวสเปน ยังเขียนหนังสือที่เกี่ยวกับ
กัมพูชาไว้ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในหนังสือดังกล่าว เขากล่าวถึงความสำคัญของการค้าที่มีต่อ
เศรษฐกิจกัมพูชาดังนี้

ในกัมพูชา มีทอง เงิน เพชรพลอยที่มีค่า ตะกั่ว ดีบุก ทองเหลือง ผ้าไหม ผ้าฝ้าย
เครื่องหอม ยาง กายาน รัก งาช้าง ช้าง ช้าง ควาย ม้า จัว แพะ กวาง ไก่และผลไม้ พร้อม
กันนั้น ประเทศนี้ค้าขายกับบรรดาประเทศเอเชียและเป็นประตูสำคัญที่จะนำไปสู่ความมั่ง
คั่งอันล้ำค่าของอาณาจักรลาว [San Antonio 1998:87]

จากหลักฐานเหล่านี้ พอสันนิษฐานได้ว่าภายหลังการย้ายศูนย์กลางของกัมพูชาจากเมือง
พระนครมายังพนมเปญ อาณาจักรดังกล่าวเริ่มสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับลุ่มแม่น้ำโขง
ตอนกลาง อย่างช้าในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอาณาจักรล้าน
ช้างกับอาณาจักรกัมพูชานั้นใกล้ชิดกันมากแล้ว สินค้าลาวบางอย่างน่าจะลำเลียงมาถึงกัมพูชา
ตามแม่น้ำโขงและส่งออกยังตลาดต่างประเทศอีกทอดหนึ่ง อาณาจักรล้านช้างดูเหมือนมีความ
สำคัญไม่น้อยในฐานะที่เป็นแหล่งผลิตสินค้าที่มีค่าสำหรับกัมพูชา

สรุปแล้ว ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา การค้าระหว่างชาติในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขยายตัวอย่างรวดเร็วซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน ได้ทำให้เครือข่ายทางเศรษฐกิจในภูมิภาคดังกล่าวใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกัน เมืองท่าจำนวนมากปรากฏขึ้นตามที่ต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมืองท่าเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นท่าเรือส่งผ่านระหว่างตะวันออกกับตะวันตก พร้อมทั้งเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าจากภายในภาคพื้นทวีป (hinterland) เช่น ของป่า แร่ธาตุ เป็นต้น เพราะฉะนั้น การค้าระหว่างชาติขยายตัวและความต้องการจากตลาดต่างประเทศที่มีต่อสินค้านี้ดังกล่าวยิ่งเพิ่มขึ้นเท่าไร เมืองท่าเหล่านั้นยิ่งพยายามขยายอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจออกสู่ภายในภาคพื้นทวีปเพิ่มขึ้นเท่านั้น ตั้งแต่ครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา อยุธยาและกัมพูชาก็ต้องการสินค้าลาวมากยิ่งขึ้นทุกขณะ อันทำให้ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอยุธยาและกัมพูชาใกล้ชิดกันมากกว่าเดิม ภายใต้สภาวะเศรษฐกิจใหม่เช่นนี้ อาณาจักรล้านช้างซึ่งได้ก่อตั้งในฐานะที่เป็น “รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป” นั้น เปลี่ยนไปอย่างไร โดยได้รับอิทธิพลทางเศรษฐกิจจาก “อาณาจักรเขตทะเลทางใต้” รายละเอียดจะกล่าวต่อไป

3.2 อาณาจักรล้านช้างในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ

รัฐภายในภาคพื้นทวีปซึ่งเกิดขึ้นในหลวงพระบางระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 นั้น ค่อยๆขยายอาณาเขตปกครองออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้แล้ว จึงเข้าไปสู่ “สองศตวรรษแห่งความเจริญรุ่งเรือง” ตั้งแต่การเสวยราชสมบัติของพระเจ้าวิสุทธราช (ค.ศ.1501) จนกระทั่งถึงการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (ค.ศ.1695) แต่ความเป็นจริงแล้ว ในระยะเวลาที่ผ่านมา แทบจะไม่มีงานวิจัยใดๆที่จะตอบคำถามว่าอาณาจักรล้านช้างมีความแตกต่างกันอย่างไรระหว่างสมัยก่อนกับสมัยหลังของ ค.ศ.1500 และมีปัจจัยอย่างไรบ้างที่ก่อให้เกิดความแตกต่างกันเช่นนั้น ต่อไปนี้ จะพิจารณาความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจในระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 กล่าวคือ อาณาจักรล้านช้างมีพัฒนาการทางการเมืองอย่างไร ([3.2.1]) และในขณะเดียวกัน เครือข่ายทางเศรษฐกิจของอาณาจักรดังกล่าวขยายตัวได้อย่างไร ([3.2.2])

3.2.1 พัฒนาการทางการเมือง

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว เมื่อขยายอาณาเขตปกครองออกไปสู่บริเวณกว้างขวาง รัฐจำเป็นต้องปรับปรุงระบบการปกครองให้มีประสิทธิภาพมากกว่าเดิม อาณาจักรล้านช้างในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อนั้นน่าจะมีพัฒนาการอย่างใดอย่างหนึ่งในระบบการปกครองซึ่งไม่เคยมีมาก่อน ดังเช่น Martin Stuart-Fox ซึ่งชี้ให้เห็นว่าจากข้อมูลในตำนานฉบับต่างๆ เราสามารถทราบถึงการจัดตั้งโครงสร้างใหม่ของอาณาจักรล้านช้างซึ่งได้ปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยหลังสงครามกับไคเวียด (ค.ศ.1479-80) และระบบการปกครองส่วนกลางก็น่าจะมีการแบ่งหน้าที่กันชัดเจนมากขึ้น พร้อมกันนั้น ในทางทฤษฎี กษัตริย์เพียงคนเดียวมีสิทธิ์แต่งตั้งตำแหน่งทางราชการ รวมทั้งผู้ปกครองหัวเมืองสำคัญๆในท้องถิ่น [Stuart-Fox 1998:73] อีกด้านหนึ่ง สุนด์ โพธิสถาน ก็กล่าวว่าระบบการปกครองส่วนกลางเริ่มแยกออกเป็นสองฝ่ายอย่างชัดเจนซึ่งนำโดยเมืองแสน (ฝ่ายทหาร) และเมืองจันทน์ (ฝ่ายพลเรือน) ในระหว่างรัชกาลพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว (ค.ศ.1442-79/80) ถึงรัชกาลพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า (ค.ศ.1548-71) [Souneth 1996:447] แม้ว่าการปรับปรุงระบบการปกครองอย่างที่ Stuart-Fox และสุนด์ชี้ให้เห็นนั้นได้เป็นไปในทางปฏิบัติอย่างแท้จริงก็ตาม แต่เนื่องจากการขาดแคลนข้อมูลที่เกี่ยวข้องถึงสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น เรายังไม่ทราบแน่ชัดว่าการปรับปรุงดังกล่าวทำให้ประสิทธิภาพในการบริหารบ้านเมืองสูงขึ้นมากน้อยเพียงใด ต่อไปนี้ แทนที่จะพิจารณาจาก

ความเปลี่ยนแปลงของระบบการปกครองโดยตรง จะพยายามพิจารณาหลักฐานแวดล้อมบาง อย่าง คือ ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งน่าจะสะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางการเมืองในขณะนั้น

เมื่อมาถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ภาพประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านช้างเพิ่มความแจ่มแจ้งและความละเอียดมากยิ่งขึ้น เนื่องจากว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ภายในซึ่งเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรนั้นเพิ่มปริมาณขึ้นอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ ตั้งแต่สมัยดังกล่าวเป็นต้นมา การใช้อักษรแพร่หลายในชนชั้นผู้ปกครองและคณะสงฆ์ ทำให้เริ่มเอาเรื่องบอกเล่าและขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมาหลายชั่วคนมาเรียบเรียงขึ้นเป็นตำนานและประมวลกฎหมายตามลำดับ พร้อมทั้งเริ่มสร้างจารึกลาวตามสถานที่ต่างๆ ในคติพุทธศาสนานิกายเถรวาทอย่างกว้างขวาง

ประการแรก ในอาณาจักรล้านช้าง มีการใช้อักษรสองแบบ คือ อักษรธรรมลาวและอักษรลาวแบบเดิม (ไทยมักจะเรียกว่า "อักษรไทยน้อย") ดังที่เห็นในภาคผนวก อักษรธรรมลาวเก่าที่สุดเท่าที่พบในปัจจุบันคือ จารึกฐานพระพุทธรูปที่เก็บไว้ในหอพิพิธภัณฑสถาน (พระราชวังเก่า) ของหลวงพระบาง (ค.ศ.1487) [พระแบบอัฐบุรุษ 1977:เลขที่515] รองมา จารึกฐานพระพุทธรูปที่เก็บไว้ในวัดศรีสะเกษ กำแพงนครเวียงจันทน์ (ค.ศ.1491) [Gagneux 1976:81-3] ส่วนอักษรลาวแบบเดิมเก่าที่สุดเท่าที่พบในปัจจุบันคือ ศิลาจารึกซึ่งค้นพบที่บริเวณโรงเรียนเด็กบ้านแร่ ตำบลแร่ อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร (ค.ศ.1350) [ธวัช 1987:225-7] รองมา ศิลาจารึกของวัดวิสุต แขวงหลวงพระบาง (ค.ศ.1503) [พระแบบอัฐบุรุษ 1977:เลขที่503] ซึ่งระยะเวลาห่างกัน 150 กว่าปี อันก่อให้เกิดความสงสัยต่อปีศักราชของศิลาจารึกหลักแรกอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม เราสามารถสันนิษฐานได้ว่าตั้งแต่ประมาณ ค.ศ.1500 เป็นต้นมา การใช้อักษรทั้งสองแบบเหล่านี้เริ่มแพร่หลายในด้านพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางแล้ว

ประการที่สอง สุนด์ โฟทิสาน ชี้ให้เห็นว่าตำนานของอาณาจักรล้านช้างที่เก่าที่สุดเท่าที่พบในปัจจุบัน คือ *ดัมอุบุมุณิธาอุทิดาสะบับุรุษมัต*²⁸ (ต่อไป เรียกว่า *พื้นฐนบม*) ได้เรียบเรียงขึ้นใน "ปีเต่ายี่" ระหว่างรัชกาลพญาคำทองแห่งอาณาจักรพวนเวียงขวาง คือ ค.ศ.1422 [Souneth 1996:29-30] แต่ฉบับนี้เองก็กล่าวอย่างชัดเจนว่าพญาคำทองและพระเจ้าสุวรณบัลลังก์แห่งอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางกำหนดเขตแดนระหว่างอาณาจักรทั้งสอง [กริมอัมมะละติ 1967:59-60] พญาคำทองจึงควรจะเป็นบุคคลในสมัยเดียวกันกับพระเจ้าสุวรณบัลลังก์ (ค.ศ.1480-86) เพราะฉะนั้น "ปีเต่ายี่" ซึ่งสุนด์ถือถือว่าเป็นปีศักราชการเรียบเรียงฉบับดังกล่าวก็น่าจะเป็น

²⁸ ฉบับนี้ได้ปริวรรตพิมพ์ออกมาแล้วใน *หนังสือ ดัมอุบุมุณิธาอุทิดา สะบับุรุษมัต* [กริมอัมมะละติ 1967:1-65]

ค.ศ.1482 ไม่ใช่ ค.ศ.1422²⁹ นอกจากนี้ ยังมีตำนานเก่าแก่ฉบับหนึ่งที่ได้เรียบเรียงขึ้นใน ค.ศ.1479 ระหว่างรัชกาลพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว (ค.ศ.1442-79/80) [Souneth 1996:31-4] ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ จะสันนิษฐานได้ว่าจารีตการเรียบเรียงตำนานในอาณาจักรล้านช้างนั้นเกิดขึ้นอย่างช้าในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15

ประการที่สาม ประมวลกฎหมายที่เก่าที่สุดเท่าที่พบในปัจจุบัน คือ *ขัณฑ์กัณยา ตัมมะสาธุบุณ*³⁰ ซึ่งมักจะเรียกว่า *กฎหมายขุนบรม* Martin Stuart-Fox ยืนยันว่า “กฎหมายขุนบรม เป็นส่วนหนึ่งของ *พื้นขุนบรม* (อ้างแล้วข้างต้น) ซึ่งเรียบเรียงขึ้นในรูปแบบบทกวีใน ค.ศ.1422 ระหว่างรัชกาลพญาคำกองแห่งอาณาจักรพวนเชียงขวาง กฎหมายฉบับนี้จึงเรียบเรียงขึ้นในปีเดียวกันและที่เดียวกันกับ *พื้นขุนบรม*” [Stuart-Fox 1998:46,166(fn.69)] ดังได้พิจารณาแล้วข้างต้น ปีศักราช ค.ศ.1422 นั้นคงจะเป็น ค.ศ.1482 ส่วน มะยูริ เหง้าสีว์หน์ อธิบายว่า “กฎหมายขุนบรม นี้น่าจะเล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วคนจนกระทั่งถึงได้บันทึกอย่างเป็นทางการในรัชกาลพระเจ้าวิสุทธราช (ค.ศ.1501-20)” [Mayoury 1996:73] เนื่องจากการขาดแคลนข้อมูล ยากที่จะตรวจสอบข้อเท็จจริงของทัศนะของทั้งสองท่านก็จริง แต่อย่างน้อยก็กล่าวได้ว่ากฎระเบียบและคำสั่งสอนต่างๆที่ได้เล่าสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษนั้น เริ่มบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16

อนึ่ง การใช้อักษรลาวในจารึกทางพุทธศาสนา พร้อมทั้งการเรียบเรียงตำนานและประมวลกฎหมายเริ่มแพร่หลายในสมัยไล่เลี่ยกันนั้นเป็นเรื่องบังเอิญหรือไม่ สมมติฐานที่น่าจะคิดในที่นี้ก็คือ ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมเช่นนี้อาจจะเป็นผลสะท้อนของพัฒนาการทางการเมืองในขณะนั้น กล่าวคือ ในระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 อาณาจักรล้านช้างคงจะเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว จึงสามารถขยายอิทธิพลทางการเมืองโดยเข้าปกครองชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆได้มากกว่าสมัยสถาปนาอาณาจักร ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว การเรียบเรียงตำนานและประมวลกฎหมายนั้นน่าจะเป็นประโยชน์ไม่น้อยเพื่อสร้างความชอบธรรมแก่สถาบันกษัตริย์ในการปกครองราษฎรและการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางสังคมตามลำดับ พร้อมกันนั้น การ

²⁹ การนับรอบปีตามปฏิทินลาวถือรอบละ 60 ปี โดยประกอบด้วย “แม่มี้อ (เลขศก)” 10 อย่างกับ “ลูกมี้อ (ปีนักษัตร)” 12 อย่าง เพราะฉะนั้น “ปีเต้ายี่” จะมีทุกๆ 60 ปี เกี่ยวกับการนับรอบปีนั้น ไบรด์ดู [ธวัช 1987:178-82]

³⁰ ฉบับนี้ได้ปริวรรตพิมพ์ออกมาแล้วใน *ตัวสี ขัณฑ์กัณยาธาดาทิธา สบับบุญแทน* [ภิรมอันนะละถิ 1967:66-147]

สร้างจารึกตามที่ต่างๆโดยมีกษัตริย์เป็นผู้สร้างเป็นส่วนใหญ่ นั้น คงจะสะท้อนให้เห็นการแพร่หลายของพุทธศาสนิกายเถรวาทภายใต้อุปถัมภ์ของสถาบันกษัตริย์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมของราษฎรที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์³¹ อย่างไรก็ตาม เป็นการยากที่จะใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์สืบหาพัฒนาการทางการเมืองในขณะนั้นโดยตรงก็จริง แต่ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมดังกล่าวน่าจะบ่งบอกว่าสมัยตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 นั้น เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในอาณาจักรล้านช้าง ถ้าเช่นนั้น มีเงื่อนไขอะไรบ้างที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้

ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 2 แต่ก่อนชาติพันธุ์ไทกลุ่มต่างๆอพยพเข้ามาภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และสร้างบ้านแปลงเมืองในพื้นที่ต่างๆ โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางโลหิต ชาติพันธุ์ไทกลุ่มหนึ่ง ซึ่งต่อมาเรียกว่า “ลาวลุ่ม” นั้น ก็ได้ตั้งภูมิลำเนาในภาคเหนือของลาว ต่อมา พวกเขาได้ประสบความสำเร็จในการครอบครองการค้าและควบคุมเส้นทางคมนาคมในหลวงพระบางและเขตใกล้เคียงแล้ว จึงมีบทบาทสำคัญที่สุดในการก่อตั้งรัฐ และกลายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอำนาจเหนือกว่าทุกกลุ่มในสมัยต่อมา แต่อาณาจักรล้านช้างในยุคแรกนั้นยังเป็นการรวมตัวกันแบบหลวมๆของเมืองต่างๆที่มีอิสระทางการเมืองมากพอสมควรเท่านั้น กษัตริย์ล้านช้างจึงส่งบุตร อนุชา และญาติของตนไปปกครองเมืองสำคัญๆในพื้นที่ต่างๆ (ระบบเครือญาติ) แต่มักจะต้องเผชิญกับการแข็งข้อของอำนาจท้องถิ่น จึงจำเป็นต้องมีการประนีประนอมกันตลอดเวลา ดังนั้น อาณาบริเวณซึ่งกษัตริย์ล้านช้างสามารถปกครองได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น น่าจะจำกัดเพียงแต่ในหลวงพระบางและเขตใกล้เคียงเท่านั้น

อีกด้านหนึ่ง ดังได้พิจารณาแล้วข้างต้น ตั้งแต่ครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา อยุธยาและกัมพูชาต้องการสินค้าลวามากยิ่งขึ้นทุกขณะ แต่ระบบการเมืองของอาณาจักรล้านช้างในขณะนั้นอาจจะทำงานยังไม่ได้พอที่จะตอบสนองความต้องการสินค้าของรัฐเมืองท่าทางใต้เหล่านี้ได้ เพราะภายใต้ระบบการเมืองแบบเดิม เครือข่ายทางเศรษฐกิจของอาณาจักรดังกล่าวโดยมีหลวงพระบางเป็นศูนย์กลางนั้น ยังคงอยู่ในขอบเขตคับแคบ ปริมาณสินค้าซึ่งจากท้องถิ่นไหลเข้ามาสู่หลวงพระบางนั้นจึงมีจำกัด ดังนั้น การเพิ่มขึ้นของความต้องการในตลาดต่างประเทศที่มีต่อ

³¹ เมื่อ ค.ศ. 1527 พระโหราธิบดีเจ้าได้ประกาศให้ราษฎรเลิกนับถือผีฟ้าผีดิน ซึ่งเคยมีมาแต่โบราณกาลนั้นเสียหมด และได้รื้อถอนทิ้งบรรดาหอโรง กว้านศาล ซึ่งเป็นสถานที่ขึ้นฟ้าขึ้นดิน (สักการะ) ของกษัตริย์องค์ต่างๆในสมัยก่อน [ลีลา 1996:78] ก็น่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีของนโยบายที่จะให้ความสำคัญต่อพุทธศาสนาเหนือความเชื่ออื่นๆ

สินค้านั้น น่าจะเป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ช่วยให้อาณาจักรล้านช้างขยายอิทธิพลทางการเมืองออกสู่ภูมิภาคกว้างขวางกว่าสมัยก่อน จึงอาจจะสามารถกล่าวได้ว่าปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น ก็เป็นส่วนหนึ่งในขบวนการขยายอิทธิพลทางการเมืองในสมัยนั้นต่อไปนี้ เราจะพิจารณาการขยายตัวของเครือข่ายทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างในยุคสมัยการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างเป็นรูปธรรม

3.2.2 การขยายตัวของเครือข่ายทางเศรษฐกิจ

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น ช่วงระยะเวลาระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 นั้นเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของอาณาจักรล้านช้าง อาณาจักรดังกล่าวขยายอิทธิพลทางการเมืองออกสู่ภูมิภาคกว้างขวางกว่าสมัยก่อน พร้อมกันนั้น เครือข่ายทางเศรษฐกิจของอาณาจักรดังกล่าวก็คงจะขยายตัวไปด้วย โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในการค้าตามพื้นที่ต่างๆ ในตอนนี้อย่างไรก็ตาม เราจะพิจารณาการขยายตัวของเครือข่ายทางเศรษฐกิจ โดยสังเกตจากการกระจัดกระจายจารีกลาวในสมัยนั้น เพราะเหตุว่าผู้สร้างจารีกลาวส่วนใหญ่เป็นชนชั้นผู้ปกครอง เช่น กษัตริย์ ขุนนาง และเจ้าเมืองของหัวเมืองสำคัญๆ เป็นต้น จึงสามารถกล่าวได้ว่าการสร้างจารีก ณ ที่ใด ท่านก็ย่อมมีอิทธิพลทางการเมืองและมีส่วนร่วมในการค้าอย่างใดอย่างหนึ่ง ณ ที่นั้น นอกจากนี้ ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้ว ลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของพุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งแพร่หลายในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คือ “คณะสงฆ์จำเป็นต้องอาศัยอยู่ในสังคมทั่วไป เพราะถ้าหากไม่ได้รับการสนับสนุนอันสม่ำเสมอจากสังคมทั่วไป คือ ทานจากฆราวาส ภิกษุที่ถูกวินัยห้ามประกอบ การผลิตนั้นไม่สามารถดำรงอยู่ได้” [Ishii 1991:87] อีกนัยหนึ่ง เมืองใดที่มีวัดวาอารามและภิกษุจำนวนมาก เมืองนั้นต้องมีพื้นฐานเศรษฐกิจดีพอที่จะอุดหนุนคณะสงฆ์ทางวัตถุ เพราะฉะนั้นเมืองใดที่มีจารีกทางพุทธศาสนานั้นไม่เพียงแต่เป็นเมืองสำคัญทางการเมืองเท่านั้น หากยังเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในแต่ละถิ่นอีกด้วย ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ลักษณะของการกระจัดกระจายของจารีกลาวนั้นน่าจะบ่งบอกการขยายตัวของเครือข่ายทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างด้วย

จากการรวบรวมจารีกลาว ได้พบจารีกลาวซึ่งพอสันนิษฐานปีศักราชที่สร้างขึ้นและสถานที่ตั้งเดิมได้นั้น รวมทั้งศิลาจารีก จารีกที่ฐานพระพุทธรูป และจารีกในรูปแบบอื่นๆ มี 320 กว่าหลัก (โปรดดู ภาคผนวก) ในนั้น เป็นจารีกสร้างขึ้นก่อน ค.ศ.1700 มี 190 หลัก เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของการกระจัดกระจายของจารีกลาว (โปรดดู ตาราง-8) พบข้อสังเกตสามประการดังต่อไปนี้ คือ

ตาราง-8: การกระจายจัดกระจายของจารึกลาว (ก่อน ค.ศ.1700)

	ภาคเหนือลาว		ภาคกลางลาว		ภาคอีสานไทย					รวม (หลัก)
	นครพนม หนองหาน	หนองคาย	หนองบัว ลำภู	หนองคาย	สกล นคร	สกลนคร หนองหาน	นครพนม หนองหาน	นครพนม หนองหาน	นครพนม หนองหาน	
1341-1350								1		1
1481-1490	1									1
1491-1500	1		1							2
1501-1510	2					1			1	4
1511-1520										
1521-1530	3		1			1				5
1531-1540			4			1				5
1541-1550	1		2							3
1551-1560	3		2			4				9
1561-1570	1		5	1	1	3	1			12
1571-1580	1	1	2				1			5
1581-1590	3		4			1				8
1591-1600			5			2	2			9
ในราว16c.	2		5			1				8
1601-1610	1		6			2				9
1611-1620	2		5	1					1	9
1621-1630	1		2	1		2				6
1631-1640	1		7			2		1		11
1641-1650	1		9			1			1	12
1651-1660			14			2		1		17
1661-1670	1		3		1	1	2			8
1671-1680	1		8						2	11
1681-1690	1		9			1			3	14
1691-1700	1		1						1	3
ในราว17c.	4		11	2		1				18
รวม(หลัก)	32	1	106	5	2	26	6	3	9	190

ที่มา: ผู้เขียนเรียบเรียงจากข้อมูลในภาคผนวก

หมายเหตุ: "ในราว16c." และ "ในราว17c." นั้นรวมจารึกที่มีปีศักราชการสร้างไม่แน่ชัด แต่น่าจะอยู่ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 ตามลำดับ

(1) ถ้าหากกล่าวถึงเฉพาะสมัยก่อน ค.ศ.1700 การสร้างจารึกลาวได้จำกัดอยู่ในขอบเขตค่อนข้างแคบ คือ แขวงหลวงพระบาง กำแพงนครเวียงจันทน์และแขวงใกล้เคียง พร้อมทั้งภาคอีสานตอนบน³²ของไทย เครือข่ายทางเศรษฐกิจในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 นั้นจึงมีรูปทรงคล้ายกับสามเหลี่ยมโดยมียอดบน คือ เมืองหลวงพระบาง ส่วนฐาน คือ เมืองด่านซ้าย และเมืองธาตุพนม รายละเอียดจะกล่าวต่อไป

(2) กำแพงนครเวียงจันทน์เป็นสถานที่ที่สร้างจารึกลาวมากที่สุด ซึ่งมีมากกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนทั้งหมด รองลงมาคือ แขวงหลวงพระบางและจังหวัดหนองคายเป็นอันดับที่สองและที่สามตามลำดับ ถ้าหากถือว่ากำแพงนครเวียงจันทน์กับจังหวัดหนองคายเป็นเขตอันหนึ่งอันเดียวกันที่ต่อเนื่องกัน จารึกลาวส่วนใหญ่ (มากกว่า 85% ของจำนวนทั้งหมด) ได้สร้างขึ้นในอาณาบริเวณราชธานีเก่าและใหม่ คือ หลวงพระบางและเวียงจันทน์³³ จึงอาจจะกล่าวได้ว่าส่วนกลางกับท้องถิ่นมีความแตกต่างกันเด่นชัดในแง่ความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาและกำลังทางเศรษฐกิจที่ได้อุดหนุนคณะสงฆ์

(3) นอกจากกรณียกเว้นสองกรณี³⁴ สามารถกล่าวได้ว่าตั้งแต่ ค.ศ.1560 เป็นต้นไป การสร้างจารึกเริ่มกระจายจากบริเวณราชธานีออกไปสู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ การขยายตัวของขอบเขตการสร้างจารึกเช่นนี้ ย่อมสะท้อนให้เห็นการขยายตัวของเครือข่ายทางเศรษฐกิจ เป็นที่น่าสังเกตว่าเครือข่ายทางเศรษฐกิจเริ่มขยายตัวในช่วงระยะเวลาเดียวกันกับการย้ายราชธานีจากหลวงพระบางลงไปเวียงจันทน์พอดี อย่างไรก็ตามในการพิจารณาใน [3.3.2] การขยายตัวของเครือข่ายทางเศรษฐกิจและการย้ายราชธานีนั้น น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับความเสี่ยงทางการเมืองการดำเนินอาณาจักรในอาณาจักร

³² "ภาคอีสานตอนบน" ในที่นี้ หมายถึงห้าจังหวัด คือ จังหวัดเลย หนองคาย อุดรธานี สกลนคร และนครพนม

³³ เมื่อ ค.ศ.1560 ราชธานีของอาณาจักรล้านช้างได้ย้ายจากหลวงพระบางไปเวียงจันทน์

³⁴ "กรณียกเว้น" หมายถึง ศิลาจารึกของจังหวัดสกลนคร (ค.ศ.1350) และจารึกฐานพระพุทธรูปของจังหวัดนครพนม (ค.ศ.1503)

ต่อไปนี้จะชี้ให้เห็นเครือข่ายทางเศรษฐกิจในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 อย่างเป็นรูปธรรม โดยมุ่งพิจารณาเมืองสำคัญบางแห่งบนเส้นทางคมนาคมสายหลักในขณะนั้น

3.2.2.1 เมืองหลวงพระบางและเขตใกล้เคียง

ดังได้พิจารณาแล้วในบทที่ 2 หลวงพระบางเป็นศูนย์กลางการค้าของอาณาจักรล้านช้าง ตั้งแต่สมัยการสถาปนา แม้ว่าราชธานีย้ายลงไปเวียงจันทน์ใน ค.ศ.1560 ก็ตาม หลวงพระบางก็ยังคงสำคัญไม่น้อยในฐานะที่เป็นประตูด้านเหนือสำหรับการค้ากับญวนนาน³⁵ และรัฐไทต่างๆในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน³⁶ พร้อมทั้งเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าสำคัญในขณะนั้น คือ ของป่า ทอง เป็นต้น Michel Lorrillard ชี้ให้เห็นว่าเมื่อราชวงศ์ตองอูของพม่ารุกรานอาณาจักรล้านช้างครั้งแรก (ค.ศ.1564) พวกเขาโจมตีหลวงพระบางซึ่งยังมีราชวงศ์คานววงค์จำนวนมากอาศัยอยู่ในขณะนั้น แทนที่จะเป็นเวียงจันทน์ [Lorrillard 1995:157] ถ้าเช่นนั้น ในสายตาของพม่า หลวงพระบางยังมีคุณค่าเพียงพอที่จะอุดหนุนให้เดินทางไกลมาโจมตี พร้อมกันนั้น ราชวงศ์คานววงค์จำนวนมากยังอาศัยอยู่ที่เดิมภายหลังการย้ายราชธานีนั้น คงจะแสดงให้เห็นพวกเขายังได้ผลประโยชน์อย่างใดอย่าง

³⁵ เมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 Van Wuysthoff พ่อค้าชาวฮอลันดา บันทึกไว้ว่าทุกสองปี ชาวจีนเดินทางมาหลวงพระบาง จากนั้น ล่องเรือลงมาค้าขายชะมดเชียงและผ้าไหมที่เวียงจันทน์ [Lejosne 1987:164-5]

³⁶ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไท สรัสวดี อ๋องสกุล อธิบายว่า "รัฐไทมีความสัมพันธ์ในฐานะบ้านพี่เมืองน้อง เพราะการเมืองในรัฐไทโบราณสร้างความสัมพันธ์โดยอาศัยระบบเครือญาติ ด้วยวิธีการส่งราชบุตรออกไปสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นใหม่ เมืองที่เกิดใหม่กับเมืองเดิมจึงเป็นบ้านพี่เมืองน้องกัน นอกจากนี้ ยังสร้างญาติจากการอภิเษกระหว่างเมืองหรือรัฐ เพื่อสร้างพันธมิตรทางการเมือง" [สรัสวดี 1996:186] ความสัมพันธ์ระหว่างหลวงพระบางกับรัฐไทต่างๆก็เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างหลวงพระบางกับเชียงใหม่เจริญก้าวหน้า ด้วยมีการสร้างความผูกพันโดยการสมรสระหว่างพระโอรสราชเจ้า (ค.ศ.1520-47) และธิดาของพญาเอกเชษฐราช [ibid.:197] แม้กระนั้นก็ตาม หลักฐานที่บ่งบอกความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างเมืองทั้งสองเหล่านี้กลับมีน้อยมาก อาจจะเป็นเพราะหลวงพระบางกับเชียงใหม่มีเงื่อนไขทางธรรมชาติในการผลิตสินค้าและข้อจำกัดทางคมนาคมคล้ายคลึงกัน จึงไม่ค่อยมีความจำเป็นที่จะค้าขายซึ่งกันและกันมากนัก

หนึ่งจากหลวงพระบาง นอกจากนี้ การสร้างจารึกในหลวงพระบางก็รักษาความต่อเนื่องตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 (โปรดดู ตาราง-8) อันทำให้ทราบว่าแม้แต่ภายหลังการย้ายราชธานี หลวงพระบางยังมีกำลังเศรษฐกิจมากพอที่จะทำนุบำรุงพุทธศาสนาเหมือนแต่ก่อน

แม้ว่าหลวงพระบางเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญที่สุดในภาคเหนือของลาวก็จริง แต่เครือข่ายทางเศรษฐกิจจากเวียงจันทน์ขึ้นไปทางเหนือ นั้นใช้ว่าประกอบด้วยเพียงเส้นทางการค้าระหว่างเวียงจันทน์กับหลวงพระบางเท่านั้น หากยังมีเมืองเล็กๆ จำนวนไม่น้อยซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าหรือจุดเชื่อมโยงทางคมนาคมที่กระจัดกระจายอยู่ฝั่งแม่น้ำโขงและสาขาต่างๆ อีกด้วย หลวงพระบางและเมืองเล็กๆ เหล่านี้สร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจซึ่งแผ่ขยายจากฝั่งแม่น้ำโขงไปสู่เขตมอญ แต่ความเป็นจริงแล้ว หลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่ค่อยกล่าวถึงเมืองเล็กๆ เหล่านี้เท่าไรนัก อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาข้อมูลเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน พบว่าศิลาจารึกที่วัดโอกาส เมืองงอยแขวงหลวงพระบาง (ค.ศ.1590) เป็นจารึกที่ตั้งอยู่ตอนเหนือสุดในบรรดาจารึกลาว³⁷ ตามการสันนิษฐานของ สุนเด โพธิสาน จารึกหลักนี้แสดงให้เห็นว่า “เมื่อ ค.ศ.1590 กษัตริย์ หมื่น พญาได้อุทิศที่ดินสร้างวัดโอกาส” [สุเมธ 1992:32] อีกด้านหนึ่ง ตำนานบางฉบับกล่าวถึงการปราบปรามเมืองต่างๆ ในลุ่มน้ำอูโดยพระเจ้าฟ้ารุ่งดังนี้

แต่นั้น พญาฟ้า [รุ่ง] จึงล่องมาฮอดเมืองน้อย เจ้าเมืองน้อยจึงขอเป็นเมืองกวางยาว
[เมือง] กางเฮือน พญาฟ้า [รุ่ง] ถิ่น พญาฟ้า [รุ่ง] จึงให้ถ้ำเสียงเป็นเจ้าเมืองน้อยหันแล
[สิลา และ บอม 1994:38]

สุนเด โพธิสาน สันนิษฐานว่า “เมืองน้อย” ในที่นี้คงจะตรงกับ “เมืองงอย” ทุกวันนี้ซึ่งตั้งอยู่ที่ฝั่งซ้ายน้ำอู [Souneth 1996:170] และอธิบายอีกว่า “เมืองกวางยาว” หรือ “เมืองกางเฮือน” หมายถึง “เมืองของราชวงศ์” ซึ่งพระเจ้าฟ้ารุ่งได้ปกครองโดยตรง [ibid.:173,444] เราไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะตรวจสอบข้อเท็จจริงของข้อความดังกล่าว แต่อย่างน้อยก็กล่าวได้ว่าเมืองงอยเป็นเมืองเก่าแก่แห่งหนึ่งที่มีความสำคัญมากสำหรับสถาบันกษัตริย์ เมืองงอยและเขตใกล้เคียงนั้นมีชื่อเสียงเพราะเป็นแหล่งผลิตกำยานและครั้งมาจนถึงปัจจุบัน กษัตริย์อาณาจักรล้านช้างองค์

³⁷ เนื่องจากว่าการสำรวจจารึกในภาคเหนือของลาวในระยะเวลาที่ผ่านมา ยังไม่เป็นที่น่าพอใจเท่าไรนัก จึงต้องยอมรับว่าอาจยังมีจารึกลาวที่ได้ตั้งอยู่ที่เหนือกว่าเมืองงอย เราจึงจำเป็นต้องรอคอยการค้นพบหน้าของการสำรวจทางวิชาการในขั้นต่อไป

ต่างๆคงจะพยายามปกครองเมืองงอยโดยตรง เพื่อให้ของป่าจากเขตภูดอยไหลเข้ามาสู่หลวงพระบางได้สะดวก

นอกจากเมืองงอยแล้ว เมืองปากลาย แขวงไชยบุรี ก็เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจอีกแห่งหนึ่ง แต่บทบาทของเมืองปากลายคงจะแตกต่างจากเมืองงอยอยู่บ้าง กล่าวคือ ดังได้กล่าวแล้วใน [3.1.2] เมืองปากลายตั้งอยู่บนเส้นทางสายหลวงพระบาง-พิษณุโลก พร้อมทั้งเส้นทางสายหลวงพระบาง-เวียงจันทน์ จึงมีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นจุดแยกของเส้นทางคมนาคมสายหลัก ศิลาจารึกที่ค้นพบที่เมืองปากลาย (ค.ศ.1577) [พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช 1977:เลขที่ 704] ก็แสดงให้เห็นว่าในขณะนั้น อิทธิพลของส่วนกลางซึ่งมุ่งจะควบคุมเส้นทางดังกล่าวน่าจะมาถึงเมืองแห่งนี้แล้ว เป็นที่น่าเสียดายก็คือ เนื่องจากการขาดแคลนข้อมูล ยากที่จะพิจารณาเครือข่ายทางเศรษฐกิจในภาคเหนือของลาวมากกว่านี้ แต่นอกจากเมืองงอยและเมืองปากลายแล้ว ยังคงมีเมืองเล็กๆจำนวนไม่น้อยที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจในฐานะที่เป็นแหล่งรวบรวมสินค้าระดับท้องถิ่นและจุดเชื่อมโยงทางคมนาคมอีกด้วย

3.2.2.2 เมืองด่านซ้ายและเขตใกล้เคียง

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น เมืองด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นมุมหนึ่งของเครือข่ายทางเศรษฐกิจระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 ที่มีรูปทรงสามเหลี่ยม ศิลาจารึกพระธาตุศรีสองรัก (ค.ศ.1563) ที่เมืองดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรอยุธยาได้กระทบกันในพื้นที่บริเวณระหว่างลุ่มน้ำเหือง (สาขาแม่น้ำโขง) กับลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบน แต่ความเป็นจริงแล้ว อาณาจักรล้านช้างใช้ว่าเพียงมีส่วนเกี่ยวข้องกับบริเวณดังกล่าวในขณะนั้น เพราะเมื่ออาณาจักรได้เวียดมารุกรานหลวงพระบาง (ค.ศ.1479) พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว (ค.ศ.1442-79/80) แห่งอาณาจักรล้านช้าง หลบหนีลงเรือล่องมาเมืองเชียงคาน จังหวัดเลย ในขณะเดียวกัน ท้าวแท่นคำ โอรสของพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว ก็ได้ครองเมืองด่านซ้ายอีกด้วย [สิลา 1996:71] แสดงว่าอย่างช้าในครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 15 บริเวณลุ่มน้ำเหืองได้เข้ามาอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างแล้ว เป็นไปได้ว่าบริเวณดังกล่าวมีบทบาททางเศรษฐกิจมาเป็นเวลาช้านานแล้วในฐานะที่เป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างหลวงพระบางกับลุ่มแม่น้ำป่าสักและลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง แม้ว่าศิลาจารึกที่ได้ค้นพบที่เมืองเชียงคาน (ค.ศ.1666) นั้นเป็นจารึกสั้นๆ กล่าวถึงแค่การสร้างอุโบสถเท่านั้นก็ตาม [ธวัช 1987:347] แต่นั่นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของบริเวณดังกล่าวซึ่งมีต่อเนื่องหลายศตวรรษ

3.2.2.3 เมืองหนองหานน้อยและเขตใกล้เคียง

เมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 Van Wuysthoff พ่อค้าชาวฮอลันดา บันทึกไว้ว่า “เมืองเวียงคุก³⁸ อาจจะเป็นเมืองการค้าอันดับแรกในอาณาจักรล้านช้าง และสินค้าต่างๆไหลเข้ามาจากทุกภูมิภาค เพื่อจะนำมาขายในตลาดแห่งนี้” [Lejosne 1987:128] จึงจะกล่าวได้ว่า ในขณะที่เวียงจันทน์เป็นศูนย์กลางทางการเมือง ส่วนเวียงคุกเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ พร้อมกันนั้น การสร้างจารึกอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเริ่มตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 นั้น ก็แสดงให้เห็นความสำคัญของเมืองแห่งนี้ อย่างไม่ต้องสงสัย Van Wuysthoff ยังสังเกตว่า กองคาราวานซึ่งประกอบด้วยเกวียน 60 ถึง 100 คัน หรือใช้เพียงแต่ควายเท่านั้น ได้สัญจรไปมาค้าขายระหว่างเมืองเวียงคุกกับสยามเป็นระยะๆ [ibid.:158-9] เขาไม่ได้กล่าวถึงเส้นทางที่เชื่อมโยงลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางกับลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างอย่างละเอียด แต่ก่อนสมัย Van Wuysthoff 500 ปีโดยประมาณ คือ สมัยพระเจ้าสุริยวงมณีสอง (ค.ศ.1113-50) และพระเจ้าชัยวรมันที่เจ็ด (ค.ศ.1181-1218) แห่งอาณาจักรเขมร ได้มีการสร้างโบราณสถานของอาณาจักรดังกล่าวจำนวนมากเรียงเป็นแถวจากโคราชไปจนถึงเวียงจันทน์ [Ishii and Sakurai 1999:104] โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักฐานทางโบราณคดียังทำให้ทราบ ว่าเมืองหนองหานน้อย (อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ปัจจุบัน) เป็นเมืองเก่าแก่แห่งหนึ่งที่มีการสร้างเมืองรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและศาสนสถานต่างๆที่ได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 11 ลงมา [ศรีศักร 1997:236] พร้อมกันนั้น คณะสำรวจฝรั่งเศส โดยมี Étienne Aymonier เป็นหัวหน้า ก็ได้เดินทางทางบกจากหนองคายไปจนถึงโคราชโดยผ่านเมืองหนองหานน้อยในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 [Aymonier 2000:109-13] ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ในสมัยอาณาจักรล้านช้าง น่าจะมีเส้นทางคมนาคมจากเขตเวียงจันทน์-เวียงคุกผ่านเมืองหนองหานน้อยแล้ว จึงลงไปถึงโคราชเช่นกัน ถ้าหากขุดค้นทางใต้ของเครือข่ายทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 นั้น ได้จำกัดอยู่ในภาคอีสานตอนบนปัจจุบัน เมืองหนองหานน้อยมีความเป็นไปได้สูงที่เป็นประตูด้านใต้ของเขตเวียงจันทน์-เวียงคุกสำหรับการค้ากับทางโคราชและลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง

³⁸ เมืองเวียงคุกเป็นชุมชนใหญ่บริเวณชายฝั่งแม่น้ำโขงอยู่ระหว่างอำเภอกำแพงแก้วกับอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ทุกวันนี้ [ธวัช 1987:66]

3.2.2.4 เมืองธาตุพนมและเขตใกล้เคียง

เมื่อหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เราควรจะพิจารณาความสำคัญของเมืองธาตุพนม³⁹ และเขตใกล้เคียงเป็นพิเศษ อย่างที่เราทราบกันดีอยู่แล้ว ในสมัยโบราณ ได้มีหน่วยทางการเมืองที่มีชื่อว่า “เมืองศรีโคตรบูร” ซึ่งตั้งอยู่ที่ปากเซบั้งไฟเบ็งใต้⁴⁰ ผังซ้ายแม่น้ำโขง แขวงคำม่วน ทุกวันนี้ [ระอุวตะแหวอ่าว 2000:52] ตามความเป็นจริงแล้ว เราไม่ทราบแน่ชัดว่าเมืองดังกล่าวได้ก่อตั้ง มีพัฒนาการและเสื่อมลงอย่างไร⁴¹ แต่ *ตำนานอุรังคธาตุ* ซึ่งกล่าวถึงความเป็นมาของการสร้างพระธาตุพนมนั้นระบุว่า มีเจ้าเมืองห้าเมืองได้ร่วมกันสร้างพระธาตุพนม คือ เจ้าเมืองศรีโคตรบูร เจ้าเมืองหนองหานหลวง (จังหวัดสกลนคร) เจ้าเมืองหนองหานน้อย (จังหวัดอุดรธานี) เจ้าเมืองอินทปัฐนคร (เมืองพระนครหรืออังกอร์ กัมพูชา) และเจ้าเมืองจุฬินพรหมทัตต์ (เมืองเว้ เวียดนาม)⁴² [อุรังคธาตุ 1994:28-9] นอกจากนี้ *ตำนานอุรังคธาตุ* ยังกล่าวถึงเมืองอื่นๆในสมัยเดียวกันอีกด้วย เช่น เมืองเวียงจันทน์ เมืองสาเกตหรือร้อยเอ็ดประตุ (จังหวัดร้อยเอ็ด) เมืองกุรุนทนคร (ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง คือ ทวารวดีหรืออโยธยา) เป็นต้น [ระอุวตะแหวอ่าว 2000:52; ศรีศักร 1997:13-4] เป็นที่แน่นอนอยู่แล้ว เราไม่สามารถตรวจสอบได้ในที่นี้ว่าข้อความของตำนานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความจริงทางประวัติศาสตร์มากน้อยเพียงใด แต่อย่างน้อยก็กล่าวได้ว่าเมืองศรีโคตรบูรมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเมืองต่างๆในลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางและภูมิภาคใกล้เคียง กล่าวคือ ทางทิศตะวันออก ติดต่อกับเมืองเว้ เวียดนาม ทางทิศใต้ ติดต่อกับเมืองพระนคร กัมพูชา หรือลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ติดต่อกับเมืองร้อยเอ็ดไปจนถึงลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ติดต่อกับเมืองหนองหานหลวง เมืองหนองหานน้อย ไปจนถึงเขตเวียงจันทน์-เวียงคุก เป็นไปได้ว่าเมืองศรีโคตรบูรตั้งอยู่ที่ศูนย์กลางทางคมนาคมแห่งหนึ่งในลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางตั้งแต่สมัยโบราณ

³⁹ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ตั้งอยู่ทางใต้ของอำเภอเมือง จังหวัดดังกล่าว ประมาณ 55 กิโลเมตร

⁴⁰ เป็นฝั่งตรงกันข้ามของอำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม หนึ่ง “เซ” หมายถึงแม่น้ำสายเล็ก [พจนานุกรมฯ 2000:202]

⁴¹ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของ “อาณาจักรศรีโคตรบูร” นั้น โปรดดู [ระอุวตะแหวอ่าว 2000:51-4]

⁴² นักวิชาการบางกลุ่มคิดว่าจุฬินพรหมทัตต์ตรงกับเมืองพวนเชียงขวาง [ibid.:52]

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าภายหลังอาณาจักรเขมรเสื่อมอำนาจลงไม่นาน เมืองกะบอง (เมืองศรีโคตรบูร) ถูกพระเจ้าฟ้ารุ่งมปราบปรามในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 14 ตั้งแต่นั้นมา ภูมิภาคดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างตลอดสมัย แต่ความเป็นจริงแล้ว เราไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะพิจารณาได้ว่าในสมัยอาณาจักรล้านช้างตอนต้น ราชธานีหลวงพระบางสามารถปกครองภูมิภาคดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพมากนักเลยเพียงใด เมื่อมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ปรากฏอย่างเด่นชัดว่ากษัตริย์อาณาจักรล้านช้างพยายามขยายอิทธิพลออกไปสู่ภูมิภาคดังกล่าว กล่าวคือ *ตำนานอุรังคธาตุ* กล่าวไว้ว่าพระโพธิสารราชเจ้า (ค.ศ.1520-47) เสด็จไปบูรณะพระธาตุพนม และได้สร้างวิหารขึ้นหลังหนึ่ง ส่วนพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า (ค.ศ.1548-71) หลังจากสร้างพระธาตุและวัดวาอารามหลายแห่งในราชธานีเวียงจันทน์เสร็จแล้ว ก็ได้เสด็จลงไปเมืองมรุกขนคร⁴³ จึงก่อพระเจดีย์ครอบพระธาตุศรีโคตรบูรขึ้น เสร็จแล้วจึงเสด็จไปนมัสการและปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม อีกด้วย [อุรังคธาตุ 1994:145-6; ลีลา 1996:80,97] ข้อความเหล่านี้ทำให้ทราบถึงความศรัทธาในพุทธศาสนาของกษัตริย์องค์ต่างๆอย่างไม่ต้องสงสัย แต่เบื้องหลังพฤติกรรมทางศาสนาเช่นนี้ น่าจะมีเจตนาแอบแฝงที่จะแผ่อิทธิพลในภูมิภาคดังกล่าวโดยแสดงพระบารมีของตนให้เป็นที่ประจักษ์ว่าไม่มีสิ่งใดเปรียบได้

อนึ่ง Van Wuysthoff กล่าวถึงความสำคัญทางการเมืองของนครพนม⁴⁴ และความสัมพันธ์ทางการค้ากับภาคกลางของเวียดนามในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ดังนี้

การบริหารในที่นี้ (นครพนม) ได้ดำเนินด้วย Tevinia (ขุนนาง) ชันสูงหรือเจ้าผู้ปกครองของอาณาจักรนี้ แม้ว่าโดยปกติแล้ว มีบ้านเรือนของตนอยู่ที่ราชธานีก็ตาม แต่ท่านยังปกครองภาคใต้ทั้งหมด ... เราทราบว่า Quinam⁴⁵ ตั้งอยู่ทางตะวันออก ซึ่งไม่ห่างไกล

⁴³ มีบางคนเชื่อว่าเป็นบริเวณบ้านหลักศิลาทุกวันนี้ ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งแม่น้ำโขงห่างจากพระธาตุพนมขึ้นทางเหนือราวแปดกิโลเมตร [ศรีศักร 1997:28-9]

⁴⁴ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม Van Wuysthoff บันทึกเมืองนี้ว่า Lakhon

⁴⁵ หมายถึง อาณาจักร Quang-nam โดยมีเมืองเว้เป็นราชธานี ซึ่งตั้งอยู่ภาคกลางของเวียดนาม ระหว่างต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึง ค.ศ.1777 เกี่ยวกับอาณาจักรดังกล่าว โปรดดู [4.4.3]

จากนี้ และมีเส้นทางสะดวกสำหรับเกวียน เพราะฉะนั้น ชาว Quinam เดินทางมาถึงที่นี่ โดยใช้เวลา 22 วัน⁴⁶ [Lejosne 1987:124]

อีกด้านหนึ่ง Van Wuysthoff ไม่ค่อยยกกล่าวถึงเมืองธาตุพนมอย่างละเอียดมากนัก นอกจากว่าเป็นเมืองใหญ่ จึงกล่าวได้ว่าเมื่อมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17 แม้ว่าเมืองธาตุพนมยังคงเป็น ศูนย์กลางทางศาสนาที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางก็ตาม แต่นครพนมก็ได้เพิ่มความสำคัญทางการเมืองและเศรษฐกิจมากขึ้นแทนเมืองธาตุพนม อย่างไรก็ตาม เมืองธาตุพนม และเขตใกล้เคียงนั้นเป็นจุดเชื่อมโยงในภูมิภาคดังกล่าวตั้งแต่สมัยโบราณมาโดยตลอด ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจทำให้อาณาจักรล้านช้างพยายามขยายอิทธิพลออกไปสู่บริเวณนี้ จนกลายมาเป็นประเด็นด้านตะวันออกเฉียงใต้ของอาณาจักรดังกล่าวสำหรับการค้ากับกัมพูชาและภาคกลางของเวียดนามในที่สุด⁴⁷

สรุปแล้ว เมื่อมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 เครือข่ายทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างได้ขยายออกไปสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้เรื่อยๆจนกระทั่งถึงเมืองธาตุพนม และศูนย์กลางของเครือข่ายดังกล่าวเองก็ย้ายจากหลวงพระบางลงไปเวียงจันทน์อีกด้วย ภายหลังการย้ายราชธานีในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 อาณาจักรดังกล่าวสามารถติดต่อกับภูมิภาคใกล้เคียงได้สะดวกโดยมีเมืองสำคัญที่ตั้งอยู่บนเครือข่ายดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้น คือ (1) หลวงพระบางติดต่อกับญวนนานและรัฐไทต่างๆในลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน (2) เมืองปากลาย เมืองด่านซ้ายและเมืองหนองหานน้อยติดต่อกับอาณาจักรอยุธยาหรือลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างโดยผ่านพิษณุโลก เพชรบูรณ์ และโคราช

⁴⁶ ในตอนอื่น Van Wuysthoff กล่าวอย่างชัดเจนว่า “เดินทางจากโฮยอานมาถึงนครพนมโดยใช้ เวลา 22 วัน” [Lejosne 1987:213]

⁴⁷ ในการคมนาคมระหว่างเมืองธาตุพนมกับเวียงจันทน์นั้น น่าจะมีเส้นทางสองสาย คือ (1) เส้นทางทางน้ำตามแม่น้ำโขง แม่น้ำโขงในระยะทางระหว่างเมืองธาตุพนมกับเวียงจันทน์นั้นไม่มีเกาะแก่งใหญ่แต่อย่างใด อันทำให้การเดินทางค่อนข้างสะดวกและปลอดภัย (2) เส้นทางทางบกโดยผ่านเมืองหนองหานหลวงและหนองหานน้อย ตามเส้นทางสายนี้มีโบราณสถานจำนวนไม่น้อยที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปกรรมแบบขอม (เขมร) [ศรีศักร 1997:236] ส่วนคณะสำรวจฝรั่งเศส โดยมี Étienne Aymonier เป็นหัวหน้า ก็ได้เดินทางตามเส้นทางนี้จากเมืองธาตุพนมไปจนถึงหนองคาย ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 [Aymonier 2000:80-3] จึงกล่าวได้ว่าสายดังกล่าวคงจะเป็นเส้นทางสายหลักในภาคอีสานตอนบนตลอดหลายศตวรรษแล้ว

ตามลำดับ (3) เมืองธาตุพนมติดต่อกับกัมพูชาหรือลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง พร้อมด้วยภาคกลางของเวียดนาม (โปรดดู แผนภาพ-1⁴⁸) การสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจเช่นนี้เป็นประโยชน์มากในการหมุนเวียนสินค้าภายในและการติดต่อดำขายกับรัฐใกล้เคียง อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งซึ่งทำให้ “ยุคทอง” ปรากฏเป็นจริงในศตวรรษต่อไป

3.3 ศูนย์กลางการค้าแห่งใหม่

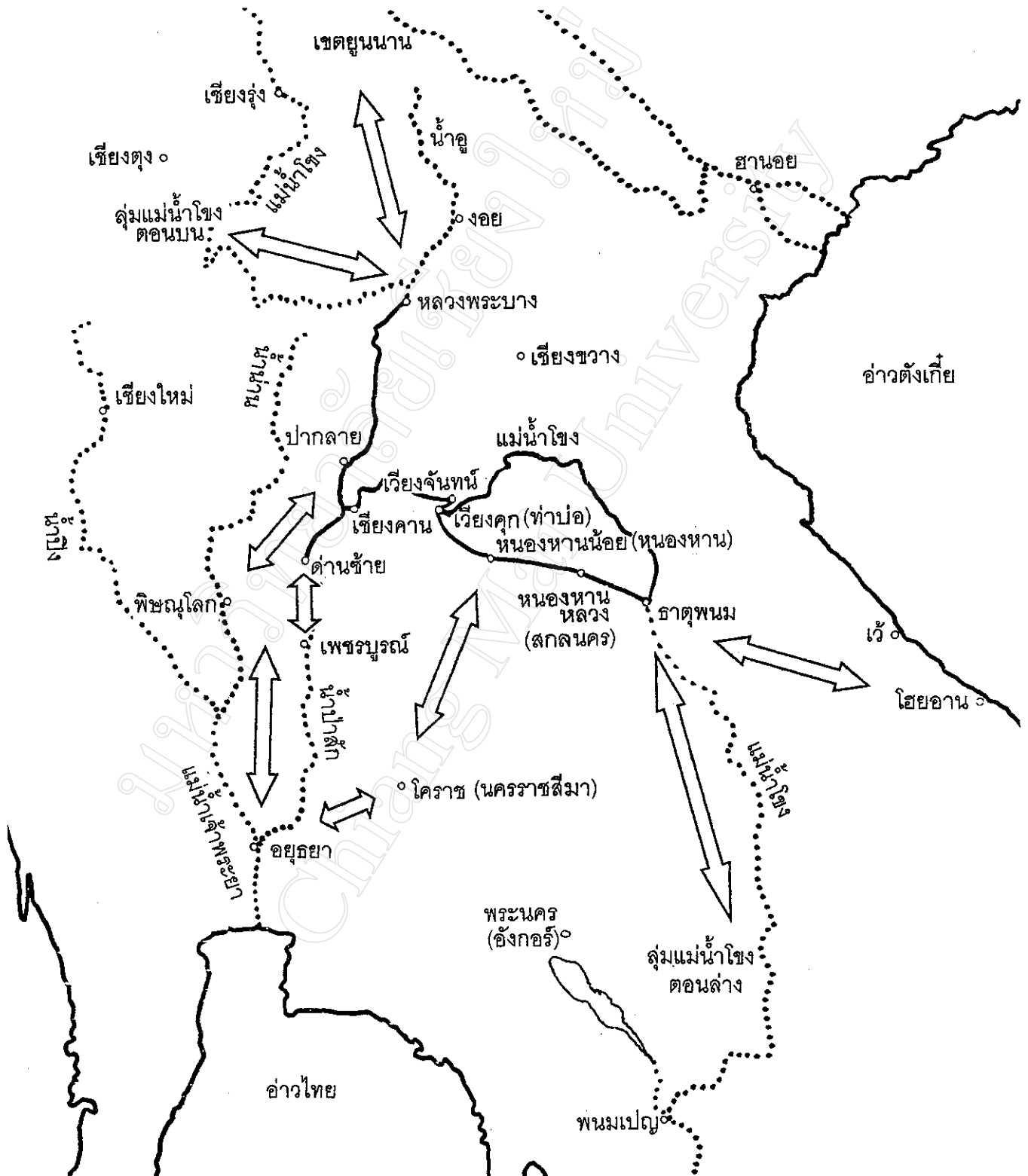
ในสองตอนที่ผ่านมา เราได้มองสถานภาพทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน “ยุคของการค้า” อย่างคร่าวๆ โดยให้ความสำคัญแก่อยุธยาและกัมพูชาเป็นพิเศษ พร้อมทั้งได้ศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16 โดยพิจารณาการขยายตัวของเครือข่ายทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ต่อไปนี้ จะพิจารณาว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ส่งผลอย่างไรต่ออาณาจักรล้านช้าง โดยมุ่งจะคำนึงถึงความหมายทางประวัติศาสตร์ของการย้ายราชธานีจากหลวงพระบางไปสู่เวียงจันทน์

3.3.1 เวียงจันทน์ก่อนการย้ายราชธานี

เราทราบกันดีอยู่แล้วว่าเวียงจันทน์เป็นเมืองเก่าแก่แห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ฝั่งแม่น้ำโขงตอนกลาง แต่ความเป็นจริงแล้ว สภาพของเวียงจันทน์ในสมัยโบราณนั้นยังคงคลุมเครืออยู่ ทั่วๆที่มี

⁴⁸ ต้องยอมรับว่า แผนภาพ-1 ยังขาดความละเอียดถี่ถ้วน และสถานภาพแท้จริงของเครือข่ายทางเศรษฐกิจในสมัยนั้นคงจะซับซ้อนมากกว่านี้ ดังเช่น ในการศึกษาครั้งนี้ ข้าพเจ้าไม่ได้พิจารณาความสำคัญทางเศรษฐกิจของเมืองพวนเชียงขวางแต่อย่างใด แต่มีนักวิชาการบางท่านชี้ให้เห็นว่า “เมื่อ ค.ศ.1479 ไคเวียดบุกใจมดีเมืองพวนแล้ว จึงผนวกดินแดนแห่งนี้เข้าในอาณาเขตของตน น่าจะมีวัตถุประสงค์มุ่งหากษัตริย์ งาช้างและนอแรดซึ่งเป็นสินค้าสำคัญในแห่งนี้” [Ishii and Sakurai 1985:198] ศักยภาพทางเศรษฐกิจของเชียงขวาง พร้อมทั้งความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างภาคเหนือของเวียดนามกับอาณาจักรล้านช้างโดยมีเชียงขวางเป็นจุดเชื่อมโยงนั้นคงจะเป็นประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งควรจะศึกษาในโอกาสต่อไป

แผนภาพ-1: เครือข่ายทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17

หมายเหตุ

- เส้นทางคมนาคมหลักภายใน
- ↔ ความสัมพันธ์กับโลกภายนอก
- แม่น้ำสายสำคัญ

โบราณสถานบางแห่งพร้อมด้วยตำนานบางฉบับที่กล่าวถึงเมืองแห่งนี้⁴⁹ โบราณวัตถุเก่าแก่ที่สุดซึ่งพอทราบสมัยที่สร้างได้ก็คือ พระพุทธรูปหินในศิลปะแบบทวาราวดี (คริสต์ศตวรรษที่ 6-7 โดยประมาณ) และศิลาจารึกภาษามอญ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 7 ?) ค้นพบที่บ้านท่าลาด เมืองแก้วอุดม แขวงเวียงจันทน์⁵⁰ [Ayabe and Ishii 1996:232-3; บุญเรือง 1991:37-8] นอกจากนี้ ยังมีร่องรอยวัฒนธรรมเขมรจำนวนไม่น้อยซึ่งค้นพบที่เวียงจันทน์อีกด้วย คือ ที่วัดธาตุหลวงเวียงจันทน์ ได้มีการค้นพบรูปปั้นหินของพระเจ้าชัยวรมันที่เจ็ด (ค.ศ.1181-1218) แห่งอาณาจักรเขมร และที่เมืองทรายฟอง กำแพงนครเวียงจันทน์ ก็ได้ค้นพบศิลาจารึกภาษาสันสกฤตซึ่งกล่าวถึงการสร้าง "อโรคยาศาล (โรงพยาบาล)" โดยกษัตริย์องค์นี้ [Ayabe and Ishii 1996:237-8; ศรีศักร 1997:237; บุญเรือง 1991:39-40] ในสมัยต่อมา ศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง (ค.ศ.1292) แห่งอาณาจักรสุโขทัยก็กล่าวถึงเวียงจันทน์และเวียงคำ⁵¹ [ตำนานนายกรัฐมนตรี 1978:26] แสดงว่าก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านช้าง ได้มีชุมชนชนกระจัดกระจายในพื้นที่ราบเวียงจันทน์มาเป็นเวลาช้านานแล้ว และเมืองเหล่านี้ในบางสมัยได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากโลกภายนอกไม่น้อย

อีกด้านหนึ่ง ตำนานบางฉบับกล่าวถึงเรื่อง "จันทน์พาศิขย์" ที่น่าสนใจ มีสาระสำคัญดังนี้ มีพ่อค้าคนหนึ่งอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ ชื่อว่าจันทน์พาศิขย์ ซึ่งมักจะถ่อเรือขึ้นไปค้าขายที่หลวงพระบาง วันหนึ่ง เมื่อเขากำลังขึ้นไปหลวงพระบาง มีเงินทองติดปลายต้องงำ แต่เขาไม่เก็บตามคำสั่งสอนของมหาเถระเจ้ารูปหนึ่ง พอมาถึงหลวงพระบาง เขาเห็นเงินทองมากมายบนสองฝั่งแม่น้ำโขง และเก็บเอามาให้คนยากจนและคนขอทานทุกคน ชาวเมืองเห็นการกระทำดีเยี่ยมเช่นนั้น จึงอภิเษกเขาเป็นท้าวหลวงพระบาง⁵² ได้ชื่อว่าพญาจันทน์พาศิขย์ [Souneth 1996:144-5; ถ้า 1980c:2] เราไม่สามารถตรวจสอบข้อเท็จจริงของเรื่องนี้ได้ แต่นั่นคงจะสะท้อนให้เห็นว่าความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างเวียงจันทน์กับหลวงพระบางมีมานานแล้ว และบุคคลที่ประกอบอาชีพค้าขายในขณะนั้นย่อมมีโอกาสสั่งสมอำนาจทางการเมืองมากเช่นกัน

ตำนานหลายฉบับบอกตรงกันว่าพระเจ้าฟ้ารุ่งม (ค.ศ.1353-73/74) จากหลวงพระบางลงมาปราบปรามเวียงจันทน์และเวียงคำได้สำเร็จ แม้ว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองทางทหารดังกล่าวเป็น

⁴⁹ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเวียงจันทน์ในสมัยโบราณนั้น โปรดดู [ทะนุถาวร 2000:46-51]

⁵⁰ จากกำแพงนครเวียงจันทน์ไปทางเหนือ 65 กิโลเมตรโดยประมาณ

⁵¹ เกี่ยวกับเมืองเวียงคำนั้น โปรดดู เจริญธรรมา 14 ในบทที่ 2

⁵² ในสมัยโบราณ "ท้าว" หมายถึง "กษัตริย์" หรือ "บุตรชายของกษัตริย์" [ทองคำ 1992:437]

ความจริงทางประวัติศาสตร์ก็ตาม แต่เรายังไม่ทราบแน่ชัดว่าจากนั้น กษัตริย์หลวงพระบางองค์ต่างๆปกครองพื้นที่ราบเวียงจันทน์ได้อย่างไร ตำนานเล่าว่าพระเจ้าฟ้างุ้มได้จัดหัวเมืองสำคัญๆหกแห่งให้เป็น “เขื่อนเมือง” คือ เมืองเวียงจันทน์ เมืองเวียงคำ เมืองเวียงแก⁵³ เมืองปากห้วยหลวง⁵⁴ เมืองพระน้ำรูง และเมืองเชียงสา⁵⁵ [สิลา และ มอม 1994:46] พร้อมกันนั้น พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว (ค.ศ.1442-79/80) ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเวียงจันทน์ก่อนสวรรคตสมบัติเป็นเวลานานพอสมควร และพระโพนสักราชเจ้า (ค.ศ.1520-47) ก็ได้มาประทับอยู่ที่เวียงจันทน์เป็นช่วงระยะเวลาหนึ่งนับตั้งแต่ ค.ศ.1533 เป็นต้นไป [สิลา 1996:79] ข้อมูลเหล่านี้ทำให้ทราบว่ารัฐบาลหลวงพระบางก็ให้ความสำคัญแก่พื้นที่ราบเวียงจันทน์เป็นพิเศษตั้งแต่สมัยสถาปนาอาณาจักรล้านช้าง และเวียงจันทน์เฝ้าเริ่มพัฒนาหลังจากเป็นราชธานี อย่างช้าในครั้งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 16 น่าจะเป็นเมืองใหญ่และเจริญมากพอสมควรแล้วต่างหาก

3.3.2 ความหมายของการย้ายราชธานี

สิลา วีระวงส์ ผู้ริเริ่มการศึกษาประวัติศาสตร์ลาว ได้อธิบายเหตุผลของการย้ายราชธานีจากหลวงพระบางไปสู่เวียงจันทน์ มีสองประเด็น ประเด็นแรก หลวงพระบางคับแคบ ส่วนเวียงจันทน์กว้างขวางเหมาะสมกว่า ประเด็นที่สอง หลวงพระบางอยู่บนเส้นทางคาราวายอำนาจของพม่า ดังความว่า

ถึงปี ค.ศ.1560 สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า ทรงพิจารณาเห็นว่านครเชียงทอง (หลวงพระบาง) เป็นที่คับแคบไม่กว้างขวาง และอีกประการหนึ่งก็อยู่ในทางเดินของพม่า ซึ่งกำลังเป็นศัตรูกับนครเชียงทอง ทั้งพิจารณาเห็นว่าเมืองเวียงจันทน์เป็นนครใหญ่ มีที่ทำ

⁵³ ตำนานเล่าว่าพระเจ้าฟ้างุ้มตีเอาเมืองแก่นท้าว นครไทย และเขตแดน (กับอาณาจักรอยุธยา) ได้หมดแล้ว จึงแต่งตั้งบาคีแอให้เป็นหมื่นแก [สิลา และ มอม 1994:42] เพราะฉะนั้น เวียงแกน่าจะตั้งอยู่ในบริเวณระหว่างลุ่มน้ำเหือง (สาขาแม่น้ำโขง) กับลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบน

⁵⁴ เมืองปากห้วยหลวงตั้งอยู่บริเวณปากน้ำห้วยหลวงที่มาบรรจบกับแม่น้ำโขง ที่ตั้งอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย ปัจจุบัน [ธวัช 1987:72]

⁵⁵ เมืองพระน้ำรูงตั้งอยู่ใน เมืองปากซัน แขวงบอลิคำไซย ส่วนเมืองเชียงสาเป็นเมืองหนึ่งใกล้ปากน้ำสา ทางได้นำกะดิง แขวงบอลิคำไซย [Souneth 1996:182]

มาหากินกว้างขวาง อุดมไปด้วยข้าวปลาอาหาร สมควรจะตั้งเป็นพระมหานครได้ [ลีลา 1996:90]

ข้าพเจ้ามีความเห็นต่อประเด็นแรกว่าคงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าพื้นที่ราบเวียงจันทน์มีศักยภาพสูงในการผลิตเสบียงอาหาร จึงสามารถหล่อเลี้ยงราษฎรจำนวนมากกว่าแอ่งหลวงพระบาง⁵⁶ แต่เงื่อนไขทางภูมิศาสตร์เช่นนี้มีความหมายมากนักน้อยเพียงใดในบริบททางประวัติศาสตร์นั้น เป็นประเด็นหนึ่งที่จะต้องพิจารณาอีกต่างหาก เป็นที่น่าเสียดายก็คือ เราไม่มีหลักฐานมากพอที่จะพิจารณาได้ว่า ในครั้งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 16 หลวงพระบางมีจำนวนประชากรมากขึ้นจนยากที่จะหาที่ดินสำหรับการเกษตรอีกหรือไม่ แต่อย่างที่จะพิจารณาใน [4.3.2.1] การผลิตเสบียงอาหารนั้น ไซ้ว่าเป็นเรื่องใหญ่โตสำคัญมากสำหรับชาวหลวงพระบางอย่างที่เรามักจะคิด กล่าวคือ แม้ว่าชาววนาในแอ่งหลวงพระบางสมัยนั้น ไม่สามารถตอบสนองความต้องการข้าวของชาวหลวงพระบางทั้งหมดได้ก็ตาม แต่ชาวหลวงพระบางยังสามารถได้อาหารมากพอจากการซื้อขายหรือการแลกเปลี่ยนกับชาวเขา คือ บรรพบุรุษของลาวเทิง ถ้าเช่นนั้น ความแตกต่างกันของเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ระหว่างราชอาณาจักรล้านช้างและใหม่ นั้นไม่น่าจะเป็นเหตุผลอันดับแรกของการย้ายราชธานี

ส่วนประเด็นที่สอง ชำวว่าอาณาจักรล้านนาถูกคุกคามจากราชวงศ์ตองอูของพม่าแล้ว จึงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (ค.ศ.1558) นั้นคงจะทำให้ราชวงศ์ล้านนาและขุนนางทั้งหลายที่หลวงพระบางกังวลใจอย่างแรง แม้กระนั้นก็ตาม เมื่อกองทัพพม่าโจมตีอาณาจักรล้านช้างครั้งแรก (ค.ศ.1564) ยังมีราชวงศ์ล้านนาจำนวนมากอาศัยอยู่ที่หลวงพระบาง [Lorillard 1995:157] ด้วยเหตุใด พวกเขาไม่ได้หนีลงไปเวียงจันทน์ เพื่อปกป้องชีวิตและทรัพย์สินของตนจากภัยที่กำลังจะมาถึง พร้อมกันนั้น เพียงแค่พม่ารัฐเดียวเท่านั้นไซ้ว่าเป็นศัตรูน่ากลัวสำหรับอาณาจักรล้านช้างในขณะนั้น อาณาจักรอยุธยาซึ่งกำลังเจริญรุ่งเรืองในครั้งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 16 ก็น่าจะเป็นภัยที่มีอาจเฉยเมยได้เช่นเดียวกัน อันที่จริง เมื่อ ค.ศ.1533 กองทัพอยุธยาโจมตีเมืองเวียงคุกได้แล้ว จึงข้ามแม่น้ำโขงมุ่งจะบุกรุกเข้าเวียงจันทน์ (กองทัพอาณาจักรล้านช้างตีข้าศึกถอยกลับไปได้สำเร็จในที่สุด) ถ้าหากภัยทางทหารจากรัฐใกล้เคียงนั้นเป็นเหตุผลอันสำคัญของการย้ายราชธานี

⁵⁶ ตามสถิติใน ค.ศ.1997 กำแพงนครเวียงจันทน์กับแขวงเวียงจันทน์มีเนื้อที่เก็บเกี่ยวข้าว (รวมทั้งข้าวนาและข้าวไร่) รวมเป็น 92,428 เฮกตาร์และผลผลิตข้าวรวมถึง 310,250 ตัน ในขณะที่แขวงหลวงพระบางมีเพียงแค่ 44,750 เฮกตาร์และ 86,440 ตันเท่านั้นตามลำดับ [ละมัยภักดิ์ 1998:35]

ด้วยเหตุใด พระไชยเชษฐาธิราชเจ้าจึงอุทิศส่วยเลือกสถานที่ซึ่งง่ายที่จะรับการบุกรุกจากอาณาจักรอยุธยาเป็นราชธานีแห่งใหม่

อนึ่ง ดังได้พิจารณาแล้วในบทที่ 2 บรรพบุรุษของลาวลุ่มได้รวมตัวกันก่อตั้งรัฐในหลวงพระบางระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 โดยการครอบครองการค้าและควบคุมเส้นทางคมนาคมในภูมิภาคดังกล่าว ตั้งแต่สมัยก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านช้างจนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 หลวงพระบางได้รับอิทธิพลทางเศรษฐกิจจาก “อาณาจักรเวทภายในภาคพื้นทวีปทางเหนือ” เป็นอย่างมาก ในขณะเดียวกัน “อาณาจักรทะเลทางใต้” เช่น อยุธยา กัมพูชา เป็นต้น ก็กำลังจะเข้าสู่ “ยุคของการค้า” ตั้งแต่ครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา ตามการขยายตัวของการค้าข้าวเบงกอลและมหาสมุทรอินเดีย อาณาจักรอยุธยาพยายามขยายอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจออกไปสู่บริเวณภายในของภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรวมอาณาจักรล้านช้างอยู่ด้วย เพื่อจะได้ของป่าและแร่ธาตุบางชนิดซึ่งตลาดอินเดียและตะวันออกกลางมีความต้องการอย่างมากในขณะนั้น ส่วนอาณาจักรกัมพูชาก็ได้ย้ายศูนย์กลางจากฟากเหนือทะเลสาบ Tonle Sap ไปยังลุ่มแม่น้ำโขง เข้ามาสู่การค้าทางทะเลระหว่างชาติอย่างกระตือรือร้นมากกว่าเดิม ความสำคัญทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างที่มีต่อลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างจึงเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว เรายังไม่ทราบแน่ชัดว่าภายหลังจากคริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับ “อาณาจักรเวทภายในภาคพื้นทวีปทางเหนือ” มีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร แต่ในท่ามกลางการเจริญเติบโตทางการค้าใน “อาณาจักรทะเลทางใต้” อาณาจักรล้านช้างน่าจะสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับ “อาณาจักรทะเลทางใต้” อย่างใกล้ชิดมากกว่ากับ “อาณาจักรเวทภายในภาคพื้นทวีปทางเหนือ” กล่าวอีกนัยหนึ่งว่าการเปลี่ยนแปลงของสถานภาพทางเศรษฐกิจในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นนี้ คงจะเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งทำให้ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างย้ายลงไปทางใต้⁵⁷

⁵⁷ ในกรณีพม่าซึ่งมีการย้ายราชธานีในสมัยเดียวกันกับอาณาจักรล้านช้าง Victor Lieberman ก็ชี้ให้เห็นดังนี้ “การติดต่อทางทะเลสร้างผลประโยชน์ต่างๆ ให้แก่รัฐพม่าตอนล่าง เห็นได้ชัดที่สุดก็คือมันให้ความมั่งมีซึ่งสามารถนำมาใช้ได้เพื่อเสริมความสง่าผ่าเผยของราชธานี ทำให้การอุปถัมภ์มากขึ้น และจางทหารรับจ้าง เสน่ห์เหล่านี้ทำให้ผู้นำพม่าของราชวงศ์ตองอูสมัยแรกย้ายราชธานีจากส่วนในของประเทศ (เมืองตองอูในหุบเขา Sittang) ไปยังพะโคใน ค.ศ.1540 และใช้การค้าทางทะเลหาผลประโยชน์อย่างเป็นระบบ” [Lieberman 1993:219-20] เป็นไปได้ว่าการเจริญเติบโต

ไม่ว่าจะมีภัยทางทหารจากรัฐใกล้เคียงและข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ในการผลิตเสบียงอาหารหรือไม่ก็ตาม หลวงพระบางต้องมอบฐานะที่เป็นราชธานีให้แก่เวียงจันทน์ไม่เร็วกว่าที่เข้าภายใต้สภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจใหม่

แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าหลวงพระบางหมดบทบาททางเศรษฐกิจอย่างสิ้นเชิงภายหลังการย้ายราชธานี (ค.ศ.1560) ที่แท้จริง หลวงพระบางยังรักษาความสำคัญในฐานะที่เป็นแหล่งรวบรวมสินค้าระดับภูมิภาค เห็นได้จากสถานภาพการสร้างจารึกลาว (โปรดดู ตาราง-8) แม้แต่หลัง ค.ศ.1560 ชนชั้นผู้ปกครองยังคงอุปถัมภ์คณะสงฆ์ในหลวงพระบางและเขตใกล้เคียงเหมือนแต่ก่อน นั่นคงจะสะท้อนให้เห็นเจตนารมณ์ที่มุ่งจะแสดงอิทธิพลทางการเมืองของตนในภูมิภาคดังกล่าวโดยทางอ้อม เพื่อไม่ให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เคยได้มาตกอยู่ในมือของรัฐใกล้เคียง อีกนัยหนึ่ง การย้ายราชธานีครั้งนั้นอาจจะแสดงให้เห็นความมั่นใจในตัวเองของชนชั้นผู้ปกครองว่าสามารถควบคุมการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจในภาคเหนือของลาวได้ แม้ว่ารัฐบาลกลางตั้งอยู่ที่เวียงจันทน์ก็ตาม

สรุปแล้ว เวียงจันทน์เชื่อว่าถูกผู้นำดีเลิศท่านหนึ่งสร้างให้เป็นศูนย์กลางแห่งใหม่ของอาณาจักรล้านช้าง แต่ความเปลี่ยนแปลงของสถานภาพทางเศรษฐกิจในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นต่างหาก ที่ทำให้เวียงจันทน์เพิ่มความสำคัญทางการค้ามากยิ่งขึ้น ชนชั้นผู้ปกครองและพ่อค้าจำนวนมากจึงมุ่งจะเข้าไปสู่เมืองแห่งนี้ เพื่อหาผลประโยชน์จากการค้าระหว่างชาติมากกว่าเดิม แม้แต่กษัตริย์เองก็คงจะถูกความมั่งมีของเวียงจันทน์ดึงดูดด้วย อย่างไรก็ตาม จะสามารถกล่าวได้ว่าคริสต์ศตวรรษที่ 16 สำหรับอาณาจักรล้านช้างแล้ว ก็คือ ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนจาก "รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป" ไปยัง "รัฐกึ่งเมืองท่า (a semi-port state)" ซึ่งได้ผูกพันกับการค้าทางทะเลระหว่างชาติอย่างใกล้ชิด ทั้งๆที่ไม่ได้ตั้งอยู่ริมทะเล ในบทต่อไป เราจะพิจารณาระบบเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรล้านช้างในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นประเด็นหลักในการเขียนวิทยานิพนธ์นี้

โตของการค้าทางทะเลทำให้ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจย้ายลงไปทางใต้เป็นแนวโน้มทั่วไปในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในขณะนั้น